

DE STICHTING VAN HET ALLERHEILIGSTE SACRAMENTSHUIS, NORBERTINESSENKLOOSTER TE ANTWERPEN

1. *St. Catharinadal, te Breda, het Moederklooster.*

Door verdrag van 9 October 1637 werd bij capitulatie de stad Breda door de Spaansche troepen, onder de leiding van Gommaar Fourdin ontruimd, en kwam zij terug in bezit der Staatschen. Frederik Hendrik, prins van Oranje, die sinds 23 Juli de stad belegerde, had daardoor het erf zijner vaders herwonnen. Weinige jaren

BRONNEN :

Tot deze studie bezigden wij de dokumentatie voorhanden in het archief van het Norbertinessenklooster St. Catharinadal te Oosterhout, vooral bundel V, en het *Cronyck-Boeck* van J. Vander Malen (XVIIde eeuw uit hetzelfde archiefdepot (aangehaald : *HS. Vander Malen*); en het *HS. Acta Ecclesiae S. Michaelis Antverpiensis. 1652-1741* (XVIIde en XVIIIde eeuw), uit het archief der abdij Tongerlo (aangehaald : *HS. Kronijk van St. Michiels*). Tevens vonden wij enkele bijzonderheden in stads- en staatsarchief te Antwerpen.

Het *Memorieboek van het H. Sacramentshuis*, gaande vanaf de stichting tot 1716, en waarvan MERTENS en TORFS gewagen in hunne *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. VI, blz. 74, hebben wij niet weergevonden.

Over onderhavig onderwerp wordt bondig gehandeld in *AA. SS., Aprilis*, dl. I, blz. 722, en *Junii*, dl. I, blz. 938; Ph. LE ROY, *Notitia marchionatus sacri Romani Imperii, hoc est urbis et agri Antverpiensis*, blz. 53 en volg. Amsterdam, 1692; SANDERUS, *Chorographia sacra Brabantiae*, dl. I, blz. 131. Den Haag, 1726; C. L. HUGO, *Ord. Praem. Annales*, dl. II, kol. 1055-1058. Nancy, 1736; J. C. DIERCXSENS, *Antverpia nascens et crescens*, dl. VII, blz. 282 en vg. Antwerpen, 1773; F. H. MERTENS en K. L. TORFS, *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. VI, blz. 67 en volg. Antwerpen, 1851; D. PAPEBROCHIUS, *Anales Antverpienses*, dl. V, blz. 458 en volg. Antwerpen 1847; P. GENARD, *Verhandeling over het klooster der Norbertinessen te Antwerpen*, in *Graf- en Gedenkschriften der Provincie Antwerpen*, dl. IV, blz. 167-194, Antwerpen, 1859; W. VAN SPILBEECK, *O. L. V. Besloten Hof te Herenthals*, blz. 159 en volg. Averbode 1892; V. VANDER AUERA, *Geschiedkundige Bijdragen betreffende het Norbertinessenklooster van St. Catharinadal. Oosterhout*, 1894; *Domus S. Sacramenti Antverpiensis*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl. II, 1926, blz. 228-231.

later, 1648, zou de Vrede van Munster de Baronie van Breda voor goed inlijven bij de Generaliteitslanden.

De Spaansche regeering over de stad, ingezet met de inneming door Spinola in 1625, had voor het Norbertinessenklooster een ware herwording meegebracht onder de begaafde leiding van proost Dionysius Mudzaerts 1). Sinds 1635 lag de leiding der klooster-gemeente in handen van proost Balthazar Cruyt, kloosterling der St. Michielsabdij van Antwerpen, voorheen pastoor te Merxplas en daarna te Meir, bij Hoogstraten 2). De taak, bij zijne installatie aanvaard, had hij moedig ter harte genomen, en gedurende 21 jaren dat hij proost is, zal hij al zijn zorgen besteden om de klooster-gemeente welke hem toevertrouwd is, op stoffelijk en geestelijk peil hoog te houden.

Thans was de stad weer in handen der Geuzen, en de verandering in de regeering was een blijvende bedreiging voor het rustige St. Catharinadal. Vóór 1625 reeds was het haatvol optreden der leger-oversten en van het Calvinistische stadsbestuur onheilspellend geweest voor het Roomsche klooster. Slechts de bescherming van Mauritz van Nassau had de stichting kunnen behoeden voor den ondergang. De andersdenkende prins beschouwde St. Catharinadal als

(1) Zie A. ERENS, *De Herwording van St. Catharinadal te Breda, na de Nederlandse Beroerten 1625-1635*, in *Analecte Praemonstratensia*, dl. III, 1927, blz. 29-60.

(2) Zijn doodsbericht luidt als volgt:

Den seer eerweerdigen Heer Balthazar Cruyt was Canonick norbertin der kercke van St. Michiels tot Antwerpen, der Order van Premonstreyt, eerst pastoor tot Merk-plas, daernaer tot Meir, wort ten lesten Ao 1635 gekosen proest van S. Catharinendael, die het voors. clooster tot Oosterhaut vervoert heeft naer dat hy 12 jaer het clooster van Breda had bewoont, alwaer hy naer veel arbyden met gedurige cortse bevangen wirt ende sterft gotvruchtichlyk den 15 december. 1655 in het 65ste jaer syns ouderdom, 47ste synder religieuse professie, 42ste synder priesterschap ende 21ste synder preposituer. *HS. Vander Malen*, blz. 382. — Het *Doodenboek der St. Michielsabdij*, uitgegeven in de *Graf- en Gedenkschriften der Provincie Antwerpen*, dl IV, blz. 160, geeft zijn levensbericht als volgt:

1655, 15 Dec. — Obiit D. F. Balthazar Cruyt natus Antverpiae 10 Martii 1591, prof. 26 Aprilis 1609, sac. 19 9bris 1614, qui postquam pastoralis officio primo in Merxplas, deinde in Meira vigilanter functus fuisset, ad Exemptam Praeposituram Vallis S. tae Catharinae Sanctimonialium ejusdem Ord. Praem. in civitate Bredana assumptus est, ubi cum 12 annis praefuisset illud Monasterium ad Municipium de Oosterhout transtulit, sub nomine Sanctiss. Trinitatis et paterna sollicitudine gubernavit; tandem post multos labores, obiit Ao D. ni 1655, aet. 65, prof. 47, sac. 42, praepositurae 21.

een erfdeel zijner familie, en telkens opnieuw, wanneer gevaar dreigde, hield hij er zijne beschermde hand over.

Zou thans zijn broeder Frederik Hendrik, die de hoogste macht voerde in de Noord-provinciën, tegenover St. Catharinadal dezelfde wegen opgaan? Wel had proost Cruyt vóór de belegging der stad deze weer in handen der Staatschen speelde, een vrijgeleide bekomen van de Staten-Generaal 3). Maar zou deze nog voortduren?

Na de bange dagen der belegering waren de onderhandelingen begonnen nopens de voorwaarden van de overgave. Hierbij werd proost Cruyt gesteld tusschen de gedeputeerden der stad, die als bemiddelaars zouden optreden. De aanwezigheid van een vertegenwoordiger van het van-ouds-door-Oranje-beschermde klooster zou altijd ten goede komen aan het gemeenebest, en bij proost Cruyt was het wellicht de bedoeling de gelegenheid te bate te nemen om voor zijn « Oude Klooster » in de bres te springen. Hij zelf bewaarde ons eene minuut over zijn onderhoud met den prins des-aangaande, bij deze gelegenheid:

H. B. Cruyt: Ick bidde dat het klooster mach behauden publieke executie van Godts dienst.

Syn Hoocheyt: Neen, maer tot de commissarissen hem keerende: Sy hebben plaets genoeg om exercietie heymelyck te doen. Men sal met hun niet min doen, als in geheel Hollant, daer exercietie van catholieke Roomsche heimelyck genoeg gescheit. Hem keerende tot Cruyt: Betrauw my dat toe, dat ick daer in meer doen sal, als gyliede sult meenen, Doet gy gelyck gedaen is, want de nonnekens moeten eenen pater hebben en niemant sal U. L. moles-teren.

H. B. C.: Wy plachten den dienst soo openbaer in ons klooster te doen dat somwylen 400 a 500 menschen waeren.

Syn Hoocheyt: Dat is veel seffens: maer 30 a 40 waer iet.

H. B. C. Bidden dat wy in onse kerck mogen blyven.

Syn Hoocheyt: met commissarissen: Niemant en sal die afnemen.

H. B. C.: Bidde ooc om acte van t'slot der nonnekens te be-

(3) Op 5 Mei 1636: ... aen Balthazar Cruyt religieus van St. Michiels ende proost van t'oude clooster binnen Breda,... om te mogen gaen, reysende, verkeerende te peerde, te voet, te water ende te lande met syne noodige begagie alomme ten platte lande ende inde steden ende plaetsen, soo onder het gebiedt vanden vyant gelegen, als neutrael synde, omme syne particuliere affairen te verrichten ende t'elckem tot Breda wederkeeren. Archief van St. Cath.: Bundel IV, nr. 198 (origineel).

houden datter niemant inne en sou komen. Hetgene Haer Hoocheyt mondelincx gaf eerst ende schriftelyc 4).

Prins Frederik Hendrik bleef de traditie der familie van Oranje getrouw : St. Catharinadal genoot ook zijne bescherming. Wanneer dan tusschen de « Articulen gheproponeert by de geestelyckheyt ende den drossaert, schoute, borgemeesteren, schepenen ende raet van dese stadt van Breda aen syn Hoocheyt, myn Heere den Prince van Orangien, heere ende baron van Breda voors. », wordt voorgesteld in Art. 2, « dat in de voorschreven stadt Breda ende alle tyt voortaan sal blyven het openbaer gebruyc van de Catholycke Roomsche Religie in de groote Kercke, in de kloosters ende Bagynhof, gelyck die nu twaelf jaeren lest-leden is gebruyct geweest, in sulcker voegen dat niemant van wat qualiteyt hy sy t'zy civil of militair, en sal vermogen daer inne eenigh beletsel, obstaecckel of schandael te doen in de kercken of op de straet, met woorden of met wercken, op arbitraele correctie », — dan is in de capitulatievoorwaarden dit punt slechts aanvaard onder den vorm : « Dat de twee Cloosters van Nonnen ende Bagynen sullen gehouden werden, in sulcker manieren alsse geweest syn voor de jare 1625 by tyde vande regheringhe van de Ho : Mo : Heeren Staten Generaal » 5). Toch groeide de zorg om het voortbestaan van het klooster met den dag : Aan den ontvanger der geestelijke goederen moest het toezicht over het inkomen overgemaakt worden. Immeraan drong het stadsbestuur nieuwe lasten op : onderkomen te verstrekken aan militaire families, poging om de proost te doen begripen in het dekreet over verbanning der Ordegeestelijken. Zelfs werd verdachtmaking gestookt tegen het stille klooster : daar lag een stevige muur rond, en de vijand, door een sympathizeerend toedoen der religieuzen, kon het als versterking inrichten om van daaruit de stad in handen te krijgen : zoo kwam bij dag en bij nacht de stadswacht brutaal binnen gevallen om het klooster te onderzoeken.

Voor al hing als een zwarte owlk de bestendige bedreiging der afschaffing over het sticht. Vóór de inname der stad door Spinola, in 1625, was door de Staten-Generaal beslist geworden dat St. Catharinadal, evenals het Begijnhof, moest uitsterven : Novicen mochten niet meer aanvaard worden. In de tusschenruimte, dat de stad

(4) *HS. Vander Malen*, blz. 384.

(5) Capitulatievoorwaarden gedrukt : Tot Breda, by Jacob Selderslach, Boeckvercooper, wonende inde Corte-brughstraet, in 't Root Cruys. 1637.

onder Spanje stond, had proost Mudzaerts de kloostergemeente versterkt met veel jonge krachten en aldus haar leven verlengd. Thans had de regeering de lijst der kloosterlingen gevraagd. Als stichting van het Huis van Breda, zou St. Catharinadal niet door geweld vernietigd worden. Een blijvende, zich ver uitstreckende bescherming zou het klooster vrijwaren, maar dan toch was het den dood gedoemd, en de goederen zouden terugkeeren tot den nakomeling van den vroegeren grooten weldoener, tot prins Frederik Hendrik.

2. Een Refugiehuis te Antwerpen?

Daar het gevaar bij het afsterven van een zuster immer meer dreigend werd, richtte proosterst en vooral zijn oogen op de Orde van Premonstreit, welke als een goede moeder een helpende hand zou reiken om de zustersstichting van Breda te redden. In 1643 vergaderden de prelaten der Ordenscircarie van Brabant te Antwerpen. Bij gelegenheid dezer samenkomst draagt proost Cruyt hun een smeekschrift op: « Groot is de nood te St. Catharinadal, vooral voor de zielen, daar ieder oogenblik de leiding van den proost aan de zusters kan ontvallen. Daarom vraagt hij den steun der vergaderde prelaten tot het bekomen van een refugiehuis, waarin, zoo de kloostergemeente te Breda moet verdwijnen, goed zaad zou bewaard blijven dat verder leven aan de stichting zou bezorgen. Door gebrek aan doorzicht vergingen en vergaan nog iederen dag zooveel kloosters der Orde, en zelfs heeft St. Catharinadal zijn voortbestaan slechts te danken aan het feit dat nog één zuster overleefde. Dat gevaar moet men niet meer afwachten, maar wel alle voorzorgen daartegen nemen. Er wordt ten gunste van St. Catharinadal een voorstel gedaan om te Antwerpen een verblijf der zusters aan te leggen, maar de prelaten zouden zich borg moeten stellen. De middelen tot bestaan voor drie tot vier zusters zijn voorhanden, maar men zou eerst een huis moeten huren, voor men een verblijf gansch in orde brengt. Dan zou binnen één of twee jaren die kloostergemeente wel genoegzaam aangegroeid zijn, en zou van zelf de verantwoordelijkheid der prelaten wegvallen. Daartoe deze smeekbede door de proost voorgelegd, die de innige overtuiging heeft dat enkel in dergelijke oplossing der redding ligt » 1). Maar de vaders der Orde in de Brabantsche circarie hadden zooveel zorgen

(1) Zie bijlage I.

rond eigen behoud en eigen aanpassing met de nieuwe toestanden, dat ze zich niet niet konden inlaten met St. Catharinadal, en « op dit request et wiert niet geantwoordt, laetende alles op syn eygen fortuyn ende uytval » 2).

Dit vertoog duidt er hoe in het brein van proost Cruyt stilaan het projekt rijpt elders in een veilige stad, buiten de overheersching van uit het Noorden, een nieuw convent tot stand te brengen, waarin St. Catharinadal bij uitsterven in de oude stede Breda, op vreemden bodem zou herleven. Dit moet voorop gesteld worden, wil men de gemoedsstemming van den proost begrijpen in zijn strijd om de zelfstandigheid en het behoud van de latere Antwerpsche stichting.

Diepdoordacht ook was dit plan. Tot voorlichting had de proost desaangaande de meening ingewonnen van personen die zonder vooringenomenheid de zaak konden beoordeelen. Zoo geeft de consultatie aan de Hoogeschool van Leuven gericht, tevens een somber beeld van den toestand waarin St. Catharinadal op dat oogenblik verkeerde: « De zusters mogen blijven leven in haar klooster en genieten er de inkomsten van haar goederen, maar bij het overlijden de laatste hunner zullen de goederen aan de prins van Oranje komen. Mochten later betere tijden opdagen, wie zal die goederen dan vererven, wanneer alles afhangt van de gunst van den prins, — en hier haalt de consultatie het voorbeeld aan van St. Catharinadal zelf: Bij de verovering van Breda door Spinola hadden de Jezuïten bij de aartshertogen weten te verkrijgen dat de goederen en de gebouwen van het Norbertinessenklooster hun zouden geschonken worden tot de inrichting van een statie hunner Orde, en het kostte heel wat diplomatie om St. Catharinadal te redden. — Welk zal het lot worden der zusters wanneer prins Frederik Hendrik zou verdwijnen? Beter ware het wellicht geweest, hadde men, zelfs met merkelyk verlies van goederen, elders een onderkomen gezocht, — het betoog doelt hier wellicht op Artikel IV der Capitulatie van 1637: « Dat alle geestelicke personen hunne goederen sullen mogen genieten en de administreren, zooals zy voor de jaeren 1625 gedaen hebben; die gene die uyt de Stadt sulle komen te vertrecken, sullen hun goederen mogen medenemen, oock d'selve t'zy huysen of andersins verkoopen gelyck als de burgers » 3). — Ze zouden elders geleefd hebben, arm en gebrekkig, maar veilig den Heer kunnen dienen, maar hoe zouden zij de

(2) *HS. Vander Malen*, blz. 397.

(3) Uit de vroeger aangehaalde Capitulatievoorwaarden.

veilige stad hebben kunnen verlaten op een tijd dat het zelf voor de dorpsbewoners niet meer veilig was op het platte land. Mensche-lijker wijze gesproken is er geen uitkomst meer ! Wat doen ? 4)

Het antwoord der Leuvensche Hoogeschool bereikte ons niet, maar zonder twijfel zal men daar ook aangestuurd hebben op het behoud der godsdienstige stichting, door haar verplaatsing naar katho-lijke gewesten.

Of dit echter goedschiks kon gebeuren ?

Proost Cruyt raadpleegde daarover de « treffelyckste » advoka-ten van Den Haag : « Of het zou toegelaten worden dat 4 of 5 religieuzen van St. Catharinadal de Baronie van Breda verlieten en elders zouden onderhouden worden door het klooster ? Waar zij dan heentrekken, zouden ook andere zusters een onderkomen kunnen vinden, moest het gebeuren dat ze uit Breda verjaagd werden. — Maar de advokaten oordeelden dat het niet kon : Het was in strijd met de plakaten, — het beruchte retorsieplakkaat van 20 Juli 1634, — het ging buiten de Capitulatievoorwaarden van 1637 ; en door dergelijke oplossing kwamen twee kloosters tot stand, wanneer één reeds bezwaarlijk getollereerd werd.

— Of het zou toegestaan worden dat al de religieuzen naar Ant-werpen zouden gaan wonen ? — Neen, zoo oordeelden de advo-katen, want Antwerpen ligt in 's vijands land of ten minste in het land dat als vijandig aanschouwd wordt ; en tevens zou het be-zwaarlijk zijn voor de prins te vernemen wanneer een zuster sterft.

Met deze advokaten werd dan overeengekomen dat men heel de zaak zou bespreken met den griffier van de Staten-Generaal, en bij dezen een verzoekschrift indienen, waarbij de zusters vragen de stad Breda te mogen verlaten, maar om de zaak gunstig voor te stellen zouden ze haar klooster en bezittingen binnen de stad gelegen den prins moeten aanbieden : Dan zou het verzoek heel waarschijnlijk ingewilligd worden 5).

Aangaande dit projekt had proost Cruyt ook te overleggen met den abt van St. Michiels te Antwerpen, Johannes Chrysostomus Vander Sterre, die tevens voor de Ordecircarieën van Brabant en Friesland vicaris was van den abt-generaal van Prémontré. Als abt van St. Michiels, was hij de overste van Proost Cruyt, door de kloostergeloften aan deze abdij verbonden ; als vicaris van den generaal moest hij op de eerste plaats de belangen van St. Ca.

(4) Zie Bijlage II.

(5) *HS. Vander Malen*, blz. 398.

tharinadal behartigen, dat als dochter-klooster den Vader der Orde onderdanig was. Deze abt scheen echter de verhuizingsplannen van den proost niet erg te steunen : De zusters leefde thans in vrede in haar klooster te Breda : wat konden ze meer wenschen ? En vóór de laatste uitgestorven was, zou de politieke toestand wel veranderd zijn ! Of zoo de stichting naar Antwerpen overging, dan zou het enkel zijn onder voorwaarde dat het nieuwe huis, en zelfs St. Catharinadal «souden staen onder het convent van St. Michiels» 6). Zelfs zekere juffrouw de Liques, — 'n soort parasiet welke onder hooge bescherming haar intrek had genomen in St. Catharinadal, — we geven later wel eens het kleurig verhaal over haar indringerig optreden, — vond dat alles opperbest ging te Breda, nu vooral het bevelhebberschap toevertrouwd was aan een katholiek, François de l'Aubespine, markgraaf van Hauterive, die het klooster van alle calvinistische vijandelijkheden beschermde 7).

Gaspar Nemy, bisschop van Antwerpen, onder wiens jurisdictiegebied de stad Breda lag, was de oplossing van proost Cruyt gunstig gestemd, — hij zelf getuigt het later bij een schrijven aangaande de definitieve vestiging der zusters te Antwerpen 8).

De proost van het zelfstandig klooster St. Catharinadal kon natuurlijk geen vrede vinden met de voorwaarden door prelaat Vander Sterre gesteld. Zulks wist men wel te Antwerpen. De proost schijnt ze dan in den beginne niet ernstig opgenomen te hebben en zet zijne onderhandelingen voort.

In April 1644 richt hij zich tot de magistraat Antwerpen om in de stad een toevluchtshuis te mogen aanleggen ten bate van zijn bedreigde kloostergemeente van St. Catharinadal : « Nu de stad Breda wederom geus geworden is, moet het klooster uitsterven, en leven de zusters voortdurend in angst en vrees, zonder dat er beterschap in het verschiet sta. Daarom verlangen zij, onder deze omstandigheden, en voor zoolang de bezetting van Breda door de Staatschen voortduurt, te Antwerpen een refugiehuis te mogen inrichten waarbij voor de stad geen last zal komen daar de kloosterlingen niet leven op aalmoezen maar op eigen kosten ; en het gestichte huis zou uitgroeien tot een oord den dienst des Heeren en het gebed gewijd » 9).

Duidelijker nog dan vroeger is in deze aanvraag het inzicht van

(6) *Ibidem*, blz. 396.

(7) *Ibidem*, blz. 398.

(8) *HS. Kronijk St. Michiels*, fol. 15 vso. — Zie Bijlage nr. XII.

(9) Zie Bijlage III.

proost Cruyt te doorschouwen, te Antwerpen niet een statie met enkele zusters, maar een geregeld klooster in het leven te roepen, maar dan slechts een dubbelganger van zijn eigen gemeente. Te Breda sterft St. Catharinadal uit ; te Antwerpen herleeft St. Catharinadal.

Door de magistraat van de Scheldestad werd deze aanvraag ter onderzoek verzonden naar de schepenen Schoyte en Van Halmale, op 14 April 1644, en op 19 derzelfde maand werd de verlangde toestemming gegeven, op voorwaarde dat de zusters naar Breda zouden terugkeeren wanneer deze stad terugkwam onder de gehoorzaamheid van den koning van Spanje, dat aan het stadsbestuur voorkennis zou gegeven worden van het kwartier waar het toevluchtsoord zou ingericht worden, en dat de nieuwe stichting geenszins de stad tot last zou strekken 10).

Zonder zijn abt van St. Michiels te erkennen kon proost Cruyt geen beslissing nemen en de zaak doorzetten. Klaar en duidelijk wordt opnieuw bij den prelaat de noodzakelijkheid van een refugiehuis uiteengezet 11), en na lange onderhandelingen ziet de proost zich gedwongen afstand te doen van een deel zijner rechten. Op 27 Juni 1644 wordt eene overeenkomst gesloten, waarbij aan den abt van St. Michiels zeker meesterschap over de nieuwe stichting wordt afgestaan : St. Catharinadal zou gemachtigd zijn te Antwerpen een toevluchtshuis in te richten op voorwaarde dat de religieuzen, na het afsterven van hun huidigen proost, zijnen opvolger tusschen de kloosterlingen der St. Michielsabdij zouden kiezen : anders verliest de kloostergemeente van Breda alle recht op het Antwerpsche huis ; en dat tevens vanaf dit overlijden de nieuwe stichting onder het onmiddelijk gezag van den prelaat van St. Michiels zou staan 12).

In hoeverre deze schikkingen de volledige instemming van proost en zusters van St. Catharinadal wegdroegen, vinden wij in bijgaanden passus uit de kloosterkronijk : « Maer de abt Vander Sterre, vicarius, en wilde geen consent geven om een refugie te koopen tot Antwerpen, ten waer dat het selven onder hem sou staen : jae wilde absoluut dat het clooster van St. Catharinadal sou staen onder het clooster van S. Michiels. Het wiert voorgesteld aen het convent van St. Catharinadael ; de religieusen waeren verslaegen ende seyde dat den prelaet niet en sou verdragen de regeering

(10) *Ibidem.*

(11) Zie Bijlage IV.

(12) Zie Bijlage V.

van refugie soo lanc H.B.C(ruyt) proost sou leven, maer den proost alleen ; ende hetgene anders gedaen was, geschiede uyt dwanck, niet uyt libertyt 13).

3. De stichting te Antwerpen.

De omstandigheden verhinderden proost Cruyt zijn opzet dadelijk uit te voeren. Allerhande moeilijkheden waren opgerezen tegenover het Oude Klooster, en veeleer dan te denken aan een nieuwe stichting te Antwerpen, diende er gevochten te worden tot behoud van St. Catharinadal zelf. Proost Cruyt was er trouwens de man niet toe, om dadelijk de wapens neer te leggen : Strijdlustig blijft hij altijd !

1648 had den vrede van Munster gegeven, maar bracht geen vrede in St. Catharinadal. Het principie : *Cujus regio, illius et religio*, « de godsdienst van het land volgt den godsdienst van den bezitter », dat de vredesonderhandelingen beheerschte, stelde voor goed de Baronie van Breda onder de regeering der anti-Roomsche Hooge Mogendheden, die genoegzaam hun strekking hadden laten blijken in het dekreet tijdens de vredesonderhandelingen reeds uitgevaardigd, op 16 Juni 1648, en waarbij « alle geestelijke personen buiten het land verbanden werden, de kerken gesloten en gezuiverd van beelden en andere paapsche ornamenten » 1).

Om te ontsnappen aan de voortdurende plagerijen welke de kloostergemeente te lijden had in de stad van wege calvinistisch bestuur en militaire bezettingen, dacht de proost er aan zijn zusters buiten de stad over te plaatsen. Zwaar zou het offer zijn, daartoe te brengen : niet alleen gold het het verlaten van de eeuwenoude kloostergebouwen, maar ook het prijsgeven van de goederen binnen de stadswallen : Zoo klonk de voorwaarde welke van wege de regeering gesteld werd. Dat de proost afschrikte voor deze bezwarende oplossing kunnen wij ons licht indenken. Wij vinden dan ook dat hij bij andere te rade ging. Bisschop Nemy van Antwerpen verleent zijne instemming tot het overbrengen der zusters onder gestelde voorwaarden 2). Ook J. C. Vander Sterre, abt van St. Michiels en vicaris van den abt-generaal van Prémontré, hecht zijne goedkeuring aan het ontworpen verdrag met prins Frederik Hen-

(13) HS. Vander Malen, blz. 396.

(1) Een origineel drukbladje van dit plakaart is voorhanden in het Archief van St. Catharinadal : Bundel V, nr. 17.

(2) Bij brief van 20 Juni 1647 : Archief St. Cath. : Bundel V, nr. 95 (orig.).

drik 3). Door het Hof van Brabant was, in naam van de Zuid-Nederlandsche regeering toegezegd, dat zoo eendaags Breda teruggebracht werd onder de gehoorzaamheid van den koning, de inbeslag-genomen goederen van St. Catharinadal aan het klooster zouden teruggeschonken worden 4).

Reeds op 2 December 1644 had proost Cruyt van prins Frederik Hendrik een eerste toelating ontvangen zijn klooster ergens « in de Baronie » over te brengen 5). Deze vergunning werd vernieuwd op 20 April 1648 6), en op 22 September van dit jaar vertrok de kloostergemeente naar Oosterhout 7). De inrichting van eene « Illustre School » door de regeering, — een soort hooger onderwijs, — voor dewelke de kloostergebouwen waren ingepalmd, had het vertrek der zusters nog bespoedigd.

Nu de kloostergemeente van St. Catharinadal voorloopig zelf in veiligheid was, kon proost Cruyt zijne projekten hernemen over eene stichting te Antwerpen. Eensdaags zou zijn convent te Oosterhout uitgestorven zijn. Daarom wilde hij elders de grondvesten leggen van een stichting waar de traditie van St. Catharinadal zou voortleven. Door toepassing van den Vrede van Munster was de hachelijke toestand van den katholieken godsdienst verscherpt en was een uiting van Roomsche leven, in den vorm van een beschouwend kloosterleven omgezet, haast onmogelijk geworden.

De kloostergemeente van St. Catharinadal gaf dan ook aan haar proost Balthazar Cruyt opdracht en machtiging tot het inrichten van een toevluchtshuis « binnen de kwartieren van den koning », met volmacht daar naar eigen goeddunken eenige kloosterzusters heen te sturen. De proost zal de goederen van het nieuwe huis beredderen, zoo dat de twee kloostergemeenten slechts ééne blijven en dat men te Oosterhout door handwerk zal trachten in den onderhoud van het nieuwe huis te helpen voorzien 8).

De vroegere plannen werden hernomen, en waar deze destijds waren vastgelegd langs een vergunning van de Antwerpsche magistraat en eene overeenkomst met de abt van St. Michiels, kon de zaak doorgezet worden op dezelfde basis.

Wij vonden niet dat hiertoe een speciale vergunning zou be-

(3) Acte van 21 Dec. 1646 : *Ibidem*, nr 66 (orig.) en 67.

(4) Acte van 8 Maart 1645 : *Ibidem* : Karters, nr. 532 (orig. op perkament).

(5) *Ibidem* : Bundel V, nr. 35.

(6) *Ibidem* : Karters, nr. 535 (orig. op perkament).

(7) *Ibidem* : Karters, nr. 538 (orig. op perkament).

(8) Zie Bijlage : nr. VI.

komen zijn van wege de Staten-Generaal of prins Frederik Hendrik. Veeleer zouden wij denken dat proost Cruyt de bekomen machting tot verplaatsen van zijne kloostergemeente naar eigen opvatting verbreed heeft, en samen met het overplaatsen naar Oosterhout, ook de bereidding van het huis te Antwerpen heeft aangepakt. Het kontrakt immers, met den Prins aangegaan, behelsde dat « soo wanneer sy aldaer met rust niet en costen wonen,... hun mogen vertrecken in eenige andere plaetse daert hun beliefte ende dat hunne goederen aldaer hun altyt sullen volgen », en hier was de overplaatsing niet meer begrensde binnen de Baronie 9).

Te Antwerpen werd voorloopig door proost Cruyt, voor 300 gulden het jaar, een huis gehuurd aan de Yzerwaag. Het waren de vroegere pakhuizen der Fuggers, welke na dezer vertrek hereschapen waren in een groote afspanning en herberg, met prachtige hovingen, en genaamd « het Bruyloftshuys » om de luisterrijke trouwfeesten welke aldaar gegeven werden 10).

In den zomer van 1649, — op 25 Augustus volgens het grafschrift van proost Cruyt, — verlieten vier zusters het klooster van Oosterhout en betrokken het toevluchthuis te Antwerpen. Het bestuur van de nieuwe stichting was toevertrouwd aan de priorin van St. Catharinadal zelve, Catharina Snyers, die ook te Antwerpen dezen titel draagt 11). Haar vergezelden zuster Christina Crils 12), zuster Anna Biestraten 13) en eene leekenzuster Martha Castelyns 14).

(9) Vergunning van 5 Dec. 1657 : *Ibidem* : Karters, nr. 540 (orig. op perkament).

(10) AA. SS., *Juni*, dl. I, blz. 938 ; MERTENS en TORFS, *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. VI, blz. 68. Antwerpen ; D. PAPEBROCHIUS, *Anales Anverspienses*, dl. IV, blz. 458. Antwerpen, 1847 ; Cfr. *Analecta Praemonstratensia*, dl. IV, 1926, blz. 229. — Deze schrijvers stellen den huurprijs op 350 gulden. Het inventaris van proost Cruyt geeft 300 gulden.

(11) Catharina Snyders, was geboren te Antwerpen op 15 Mei 1615, werd geprotest te Breda onder proost Balthazar Cruyt op 8 Sept. 1637, en en was aldaar priorin gedurende 2 jaar. In 1649 vertrok zij naar Antwerpen, waar zij als priorin overleed in 1662 : *HS. Kronijk van St. Michiels*, fol. 24.

(12) Zuster Christina Crils, was geboren te Roosendaal op 23 Januari 1617, werd geprotest te Breda onder proost Denis Mutsaert op 15 Jan. 1634, ging naar een nieuw stichting van Antwerpen over in 1649, werd er als suppriorin aangesteld door prelaat Couwerven in 1653 : (*Ibidem*). — Zij was de zuster van den prelaat van Tongerlo, Hrosnata Crils (1664-1695). — Wanneer de AA. SS. *Aprilis*, dl. I, blz. 722 deze als priorin der stichting aanduiden, vergissen zij zich.

(13) Zuster Anna Biestraeten, was geboren te Breda op 19 Jan. 1628, werd geprotest te Breda onder proost Cruyt op 21 Oct. 1646 ; ging over naar Antwerpen in 1649 en werd er als circaterse aangesteld door prelaat Couwerver in 1655 (*Ibidem*).

(14) Zuster Martha Casteleyns, leekenzuster, was geboren te Zwalve op 8 Sept.

Een andere zuster, Catharina De Vos, te Antwerpen geboren, had alles in het werk gesteld om bij deze gelegenheid naar haar moederstad te mogen wederkeeren : Antwerpsche zusters zouden beter passen in het nieuwe kloostermidden, beweerde zij. Zelfs vinden wij een verklaring, door haar zuster Martha onderteekend, waarbij beloofd werd dat « als soo wanneer onse sustere Catharina de Vos hier tot Antwerpen sal comen om aldaer in de H. Religie haer leven te eynden, dat ick haer naer myn macht ende discretie sal medehelpen assisteren ende bovendien haer alle jaeren wil gheven de somme van sestich gl. soo lang als sy sal leven, oft alleen soo lang dat het clooster redelyc sal voorsien wesen van nootelycke middelen, hetselve laetende ter discretie van myn heer den Prost, verbindende hier voren mynen personen ende het gheene my soudén mogen aengaen » 15). Doelde proost Cruyt wellicht gedeeltelijk op deze belofte wanneer hij, in zijn smeekbrief aan het Provinciaal Kapittel gericht, spreekt van finantieele toenadering reeds te Antwerpen gevonden ?

De uittocht der zusters was grootmoedig voorzien geworden van het noodige en gewenschte. Het ruime inventaris over alles wat vanuit Oosterhout de zusters ten dienste werd gesteld laat zulks blijken 16). Zelfs zou aldaar, uit een paar bijgevoegde bemerkingen geïnsinueerd worden dat priorin, Snyers van haar gebiedende macht gebruik maakte om de kleine Antwerpsche kloostergemeente in haar ballingschap zoo goed mogelijk te voorzien.

Proost Cruyt gaf, in zijn vaderlijke zorg voor de nieuwe stichting, een levensregel mee : Buiten het nakomen van den regel der Orde en de kwestie der onderdanigheid aan den abt van St. Michiels, bevat hij meer particuliere verordeningen over discipline-zaken in het nieuwe midden 17).

4. De inpalming door St. Michiels.

In de Antwerpsche havenstad leefde de kleine kloostergemeente in een vredenvollen dienst van den Heer. Wat een berusting de zusters er zullen gevonden hebben na de woelige gebeurtenissen

1625, werd geprofest te Breda op 21 Oct. 1646 door proost Cruyt, en ging over naar de stichting te Antwerpen in 1649 (*Ibidem*).

(15) 15 April 1644 : Archief St. Cath. : Bundel V, nr. 35. (orig.).

(16) Zie Bijlage VII.

(17) Zie Bijlage VIII.

rond en met haar moederklooster St. Catharinadal te Breda en laatst te Oosterhout !

Op verzoek van proost Cruyt werd de geestelijke leiding waargenomen door den prior der Norbertijner St. Michielsabdij, Laurentius van Cocquiel. Deze besteedde zijn beste zorgen aan het bestuur der zusters, die van den beginne af de belangstelling gaande maakten te Antwerpen. Eer een jaar verstreken was werden door proost Cruyt drie postulanten voor het koor en ééne postulante-leekezuster aanvaard, en langs de bemiddeling van den ijverigen prior van St. Michiels ontving de kloosterstichting ook enkele aalmoezen.

Weldra echter rezen de moeilijkheden op !

Het verzet van den prelaat van St. Michiels tegen de stichting van een vrouwelijk Norbertijner kloostermidden te Antwerpen, was niet ontlokt aan het feit der stichting zelve, maar staat in verband met de pogingen sinds eeuwen in het werk gesteld door de abdijen om een vrouwenklooster onder hunne bescherming en onmiddellijke gehoorzaamheid te plaatsen, terwijl deze kloostergemeenten, in de lijn van haar primitieve stichting als proostdijen in het leven geroepen waren en als zulkdanig ook enkele voorrechten enz. genoten van onafhankelijkheid (*exemptio*), van vrije verkiezing van hun overste, enz. 1).

Het lag in de opvatting van proost Cruyt voor de nieuwe stichting van Antwerpen dezelfde juridische positie te behouden als die welke St. Catharinadal bekleedde in Orde. De prelaat van St. Michiels zal integendeel bedoelen deze kloostergemeente onder zijn onmiddelijk gezag te plaatsen, onder dezelfde voorwaarden als Tongerloozijne rechtsmacht uitoefende over het Besloten-Hof te Herenthals, en Park over 's Hertogen-Eylandt. Dàar lag de grond van de onmin.

In 1649, bij het overbrengen der vier eerste zusters naar Antwerpen, schenen de moeilijkheden uit den weg geruimd. « Prelaat Vander Sterre had de zusters met vaderlijke genegenheid ontvangen », vertellen de *Acta Sanctorum*. Hoe kon het ook anders, waar proost Cruyt, uit liefde tot den vrede, reeds de exemptie van het refugiehuis had opgegeven, voor na zijn dood, ten bate van St. Michiels.

Stilaan duiken nieuwe moeilijkheden op.

(1) Zie A. ERENS, *Les Sœurs dans l'Ordre de Prémontré*, in *Analecta Praemonstratensia*, dl., V, 1929, blz. 5 ; vooral 3. *Le statut juridiques des sœurs*.

Eerst gaf het wat kwaaitongerij tegenover de nonnen « die te Antwerpen en lui en kalm leven leidden, terwijl haar medezusters te Oosterhout te strijden hadden om bestaan en om geloof », « die heel onafhankelijk leefden, voorwendende dat ze haar leiding ontvingen van den proost van Oosterhout, in plaats onder het geregeld bestuur te staan van een Orde-medebroeder-priester ». — In de St. Michielsabdij achtte men het een drukkende last, — zoo prelaat Vander Sterre, — dat de abdijsheeren altijd moesten gereed staan voor den kapeldienst in het refugiehuis, bij goed weer of bij ontij, 's morgens vroeg en 's avonds laat. De prelaat zelf scheen niet veel over te hebben voor de stichting : « 'n Mooie kloostergemeente, waar hij, prelaat de beroemde St. Michielsabdij en vicaris van den general der Orde, niet te zeggen had ! »

Daaruit koelte, vervreemdheid ! Prelaat Vander Sterre gewaardigde zich niet eens bij de zusters zijne opwachting te gaan maken, voorwendende daartoe niet uitgenoodigd te zijn door den proost : Kon hij dan op het dringend verzoek der nonnen ingaan ? Zelfs wist hij niet eens of zijn optreden bij de zusters den proost zou aangenaam geweest zijn. Aan den prior werd een geregeld bestuur der nonnen ontnomen : hij was ter abdij noodig ; en in zijn plaats kwam nu deze, dan gene kloosterling. — St. Michiels had beloofd de zusters finantieel te helpen, maar alle steun bleef uit, en het kleine hulpbetoon der leeken werd schaarsch.

Rond de zusters werd de eenzaamheid met den dag grooter. Noodgedwongen moest de proost een toenadering zoeken. Het verdrag van 27 Juni 1644 werd ontoereikend verklaard, en in plaats dat het hooge bestuur der stichting na den dood van proost Cruyt aan St. Michiels zou overgaan, zou van nuaf reeds het gezag afgegaan worden aan den prelaat : Hem zouden de zusters onderdanigheid en gehoorzaamheid bewijzen. Ook finantieele zaken, over toezicht der dote, over gelden tot levensonderhoud, werden besproken. Het verdrag van 19 Mei 1650 regelde deze zaken tusschen den proost en den abt van St. Michiels 2). Cruyt was niet met blij gemoed overgegaan tot de opzegging van zijn gezag en van het recht van St. Catharinadal over de nieuwe stichting en het prijsgeven van het toevluchtsoord in de immer voortdurende bedreiging

(2) De tekst van dit verdrag bereikte ons niet, maar uit de definitieve regeling van 3 Aug. 1653 kennen wij het bestaan, en we kunnen uit de onderhandelingen en minuten van protestaties rond deze laatste regeling ongeveer afleiden wat het behelst.

ook uit Oosterhout verjaagd te worden : « en de proost heeft gesimuleerd ».

Onderhandelingen waren gaande geweest, als het bij den prelaat van St. Michiels er om ging een nieuwe vrouwelijke kloostergemeente te bezitten, om een huis te koopen dat definitief voor dergelijke doeleinden kon ingericht worden, maar op het laatste oogenblik, wanneer het aankoopkontraakt moest geteekend worden, was Vander Sterre zoo veeleischend over het aandeel in den verkoop door St. Catharinadal te betalen, en deed hij zoo veel nieuwe moeilijkheden oprijzen, dat de aankoop niet kon doorgaan.

De zusters voelden zich zoo verlaten !

Thans veandert de handelswijze van prelaat Vander Sterre tegenover haar. Door zijne beminnelijkheid, zijn bereidwillig dienstenaanbod, wint hij haar vertrouwen : Hij zal er voor zorgen dat het huis gekocht wordt, het klooster ingericht en eene kerk aangebouwd. Hij zou doen beslissen dat de zusters voor goed te Antwerpen zullen verblijven, want het was haar een nachtmerrie terug te denken aan de ellenden en angst van haar verblijf in de Baronie.

Zóó wist de prelaat zelfs bij haar de zaak voor te stellen, dat hij de bepalingen over « onderdanigheid en gehoorzaamheid » uit het kontraakt van 1650 praktisch doorzette. Zonder voorkennis van iemand, liet hij de zusters haar kloostergeloften vernieuwen, niet meer onder den naam van Balthazar Cruyt, *praepositus exemptus*, maar gedaan aan hem als abt van St. Michiels en vader-abt der nieuwe stichting, en op 16 November 1650 doet zuster Elisabeth van Licht, de eerste der Antwerpsche postulanten, haar professie aan prelaat Vander Sterre, buiten weet van den proost 3). De onderhandelingen over den aankoop van het nieuwe huis zijn door den prelaat hernomen en komen tot hun oplossing zonder dat de zaak aan Oosterhout wordt mede gedeeld ; en geen refugiehuis zal het nog zijn, maar een nieuw klooster.

Heel de zaak lekte uit in het moederklooster door herhaald aandringen om geldelijke steun. Proost Cruyt komt over uit Oosterhout, verneemt eerst over den aankoop van huizen, en verder over de nieuwe verhouding tegenover St. Catharinadal als gevolg der nieuwe professie. Hij stond voor een geschapen toestand. Wat baaten zijne protestaties ! « Men gunde den proost in de St. Michiels-abdij zelfs geen woord over het refugiehuis, noch over zijn nonnekens ». Cruyt beweert dat de nieuwe professie ongeldig is, daar

(3) HS. *Kronijk St. Michiels*, fol. 24 vso.

de zusters niet ontslagen waren van hare vroegere beloften aan de proost van St. Catharinadal gedaan !

Wat gaven zelfs gewetensbezwaren ! St. Michiels was meester over de nieuwe stichting en voor de kloostergemeente van Oosterhout verviel de hoop op een toevluchtsoord 4).

De zaak werd den bisschop van Antwerpen, Gaspard Nemy, voorgelegd. De belangen van den abt van St. Michiels werden verdedigd door dezes kloosterlingen Mattheus de Beer, S. T. L., pastoor te Halteren, en Macarius Simeomo, S. T. L., leeraar in de St. Michielsabdij. Voor den bisschop werd beweerd dat vroeg of laat het refugiehuis moest uitgroeien tot een klooster, waarom wilde de proost van Oosterhout dan daarover zijne rechtsmacht bewaren ? Zooveel bezwaren waren daartegen, en immersaan konden nieuwe moeilijkheden oprijzen omdat Oosterhout onder het gebied der Vereenigde Provinciën lag. — De bisschop besliste dan ook dat een scheiding de beste oplossing was 5).

Weer eens moest proost Cruyt het hoofd neerleggen : Onderhandelingen zullen aangeknoopt worden over deze scheidingskwestie ; over de overdracht der dote van de zusters, thans toevertrouwd aan den abt ; de vergoeding van de onkosten door St. Catharinadal gedaan voor de inrichting van het refugiehuis, — het inventaris, als Bijlage VII gepubliceerd, duidt hierop, — de bepalingen over den aankoop en de inrichting van de definitieve woon, enz. Bescheiden over deze besprekingen bezitten wij niet ; wij vonden enkel een weerklank in het definitief scheidingsverdrag van 22 Augustus 1653, waarbij bepaald wordt dat proost Cruyt de 1200 gulden hem toegekend bij overeenkomst van 1 April 1651 mag behouden 6).

Maar proost Cruyt geeft zich niet gewonnen. Hij beweert dat zijn Oosterhoutsche kloostergemeente niet instemt met de aangegane verbintenis, en thans brengt hij zijn moeilijkheden vóór bij den abt-generaal van Prémontré, Le Scellier. Deze was Vader-Abt van St. Catharinadal en zou wellicht ook de belangen van het refugiehuis zijner stichting in handen nemen. Maar Frankrijk lag zoo verre ! Politieke verwickelingen verhinderden voor den abt-generaal een persoonlijk optreden en onderzoek. Daarom werd

(4) Volgens Archief St. Cath. : Bundel V, nr. 11 (brief aan de oversten der Orde) V, nr. 15 (minuut van een dergelijken protestbrief over de gebeurtenissen).

(5) *Chronijk St. Michiels*, blz. 16 ; cfr. D. PAPEBROCHIUS, *Annales Antverpienses*, dl. V, blz. 81.

(6) *HS. Kronijk St. Michiels*, fol. 18.

door hem de prior van de abdij Grimbergen, Johannes van Steen, aangeduid, om de zaak als gevolmachtigde te onderzoeken en te slechten.

Over de onderhandelingen tusschen proost Cruyt en dezen afgevaardigden bezitten we enkel het klad van een vragenlijst hem door den proost voorgelegd :

Of de proost, tegen den wil van zijne kloostergemeente, een deel dezer kan overgeven aan een anderen abt en onthechten aan de eerste stichting, gehoorzaamheid en kloostergeloften ten spijte ?

Waarop prior Van Steen ontkennend antwoordde.

Of iets dergelijks zou kunnen gebeuren zonder de instemming van den vader-abt, die in het geval de abt-generaal is ? — Neen.

Of de proost voor vier afgescheurde nonnen van zijn convent met groote inkosten een veilig refugiehuis kan opbouwen en de getrouwe leden zijner kloostergemeente kan veroordeelen te blijven onder het juk der ketters, tot groot nadeel naar ziel en lichaam ? — In den toestand van vroeger, mocht hij het doen, anders niet.

Of maar eenigszins kon verondersteld worden dat Oosterhout zich tot doel gesteld had te Antwerpen een nieuw klooster te stichten en niet een refugiehuis ? — Toch zou het beter zijn tot het voorkomen van grooter onheilen.

Of de proost het refugiehuis aan den abt van St. Michiels mocht overmaken, wanneer hij gezworen heeft de rechten van zijn huis gaaf te bewaren ? — Het zou den abt-generaal genoeg doen.

Of het altijd de bedoeling van den proost geweest was te Antwerpen voor zijn klooster een refugiehuis te bouwen ? — Ja ! 7).

Zoo klonk, weinig aanmoedigend, het antwoord van Van Steen, op ieder zijner vragen. Het geding wordt voortgezet.

Intusschen was prelaat Vander Sterre overleden, en Norbertus Van Couwerven volgde hem op in het bestuur der St. Michielsabdij. Aan Libert de Pape, prelaat van Park, die aangesteld was als vicaris voor Brabant, werd de zaak toevertrouwd. Deze beriep zich op de hulp van drie naburige prelaten, Carolus Fernandus de Velasco van Grimbergen, Augustinus Wichmans van Tongerlo en Martinus van Hecke van Diligheem.

Nadat den abt van St. Michiels van wege zijn convent en Balthazar Cruyt van wege zijne zustersgemeente, volle lastgeving was geschonken om eene overeenkomst te treffen nopens het geschil, had te Brussel, op 22 Augustus 1653, eene bijeenkomst der belangheb-

(7) Archief St. Cath., Bundel V, nr. 9.

benden plaats in het refugiehuis der abdij van Park. Daar werd volgend contract opgemaakt en door de partijen onderteeënd.

De proost ziet af van alle recht op het Antwerpsche klooster ten belange van den abt van St. Michiels; deze, ten aanzien van de onkosten door den proost gedaan voor het nieuwe gesticht, beloofde, indien ooit de nonnen van Oosterhout genoodzaakt werden naar Antwerpen te vluchten, dat hij voor haar een refugie zou huren, ten prijze hoogstens van 240 gulden per jaar; was de huurprijs hooger dan moesten de zusters bijleggen wat er boven die som vereischt werd; was hij lager dan moest de prelaat het overschot van de 240 gulden aan de nonnen uitkeeren. Deze overeenkomst vernietigde al de voorgaande. De som van 1200 gulden, krachtens eene vroegere overeenkomst den proost uitbetaald, mocht deze echter behouden 8).

De generaal der Orde, Augustinus Le Scellier, bevestigde deze overeenkomst met zijn gezag, en gaf alzoo zijne goedkeuring aan de stichting van een nieuw Norbertinessenklooster te Antwerpen, dat voortaan zou staan onder het gezag van den prelaat de St. Michielsabdij, niet als exempt convent gelijk St. Catharinadal zelf, maar als prioraat 9).

Proost Cruyt, die met hand en tand zijne stichting verdedigd had, naar het voor hem een gewetensplicht was, had de sympathie verbeurd bij zijne broeders der St. Michielsabdij. Bij het aanteekeken van zijn overlijdensbericht in de Kronijk van St. Michiels wordt hij ietwat spottend betiteld met « *praepositus emancipatus* » 10). Later, wanneer bij het verzachten der verbittering de verdiensten van den proost weer naar voren kwamen, wijdden de zusters zijner stichting hem een blijvend aandenken in den kloosterpand. Onder zijn portret, half lijf, stond zijn wapen afgebeeld, waaronder volgend opschrift:

1646 Aetatis 55

Dit is Mr BALTHAZAR CRUYT Proost van Oosterhout
die int jaer 1649 op den 25 Augustus
hier heeft begost dit clooster brengende 4 religieusen
een Mevrouw SNYDERS

(8) *Ibidem*, nr. 10/b (origineel).

(9) Zie bijlage, nr. VIII.

(10) Fol. 27; 1655, 15 Decembris obiit D. fr. Balthazar Cruyt exreligioso Sti Michaëlis, praepositus emancipatus Vallis Stae Catharinae in Oosterhout, aetatis Ao 65, professionis Ao 47, sacerdotii Ao 42, praepositura Ao 21.

Sr CHRISTINA CRILS Sr ANNA BIESTRAETEN
Sr MARTHA CASTELEYNs leekesuster 11).

5. *Het H. Sacramentshuis.*

De goedkeuring tot het inrichten van een refugiehuis voor St. Catharinadal was door het stadsbestuur van Antwerpen toegestaan geworden als voorloopig verblijf, zoo dat de zusters wederom naar Breda of Oosterhout zouden moeten weerkeeren, in geval de Baronie ontzet werd.

De bemoeiingen van prelaat Vander Sterre rondom deze stichting gingen regelrecht tegen deze beslissing in. Wanneer men de poging inzette een definitief klooster in te richten, moest ook daartoe een nieuwe vergunning bekomen worden.

Bisschop Gaspard Nemy trad officieel op voor de bevestiging der kloosterstichting in zijne bisschoppelijke stad. Bij den regent der Zuid-Nederlanden, Don Juan van Oostenrijk, steunt hij de aanvraag der zusters om te mogen blijven in de stad, want « hij zelf heeft reeds daarin toegestemd : » Het geldt vrome vrouwen die eenieders hoogachting genieten : ze baren geen last aan de stad, daar de prelaat van St. Michiels en zijn convent voor haar onderhoud instaat ; noodgedwongen kwamen zij zich te Antwerpen vestigen, daar ze verdreven waren uit godsdienststaat. Daarom beveelt hij haar smeekbede warm aan bij zijn Hoogheid » 1).

Het is opmerkingswaardig dat voor deze onderhandelingen een argument bijgesleept wordt, dat allen grond mist : De zusters van St. Catharinadal zijn eene voortzetting van het middeleeuwsch Norbertinessenklooster van St. Magdalena, eerst aan St. Michiels verbonden als dubbelklooster en later overgebracht naar Santvliet, waar het verdween. Zoo is de terugkeer der zusters binnen Antwerpen slechts het hervatten van een kloostertraditie in de stad. Deze opinie wordt zonder kontrol overgenomen door de XVII-deeuwsche Antwerpsche geschiedschrijvers 2).

De aanvraag verkreeg haar goedkeuring vanwege de regeering, maar daarbij was de toestand van het klooster nog niet in het reine tegenover het stadsbestuur. Reeds in 1653 was bij de magistraat een verzoekschrift aangeboden tegen de nonnekens, die voornemens

(11) In *Graf- en Gedenkschriften der Provincie Antwerpen*, dl. IV, blz. 160.

(1) Stadsarchief te Antwerpen: *Privilegikom*. Norbertinessen.

(2) PH. Le ROY, *Notitia Marchionatus*, blz. 53 ; PAPEBROCHIUS in *AA. SS. Junii*, dl. I, blz. 935.

waren eene kerk te openen en openbare godsdienstoefeningen te houden, onder de bescherming en met de goedkeuring van Bisschop Nemius. Het verzet ging uit van den pastoor en de kerkmeesters van de St. Andrieskerk, onder welker parochiegebied het refugiehuis gelegen was en die vreesden dat de Raad van het kapittel der O. L. V. kerk dit opzet zou goedkeuren, en dan de nonnen « een poort, spreekhuis of kerk zouden openen, waardoor hunne kerk zou benadeeligd worden ». Hierover gaf het gemeentebestuur volgend apostille : « Myn Heere Borgemeester ende Raedt der stad Antwerpen hebben geordonneert gelyck sy ordonneeren mits desen aen die vant clooster van de vrouwen Norbertinerssen, tegenwoordig binnen dese stadt gevluht, engeen cloosterkercke, capelle nocht spreekhuys te maken, nochte te doen maken, 't sy in het innecomen nocht uytgaen, tegenover de parochiale kercke van St. Andries, binnen dese stadt. Actum in den Maendaeghschen Raedt, in collegio den 25 Septerber 1653. Ondertee kent : C. Gevaerts » 3).

Bisschop Nemy had, bij gelegenheid van een bezoek, aan de zusters mondelinge toestemming gegeven om haar bidplaats voor het publiek open te stellen en tot het houden van openbaar koorgebed. De kerkvoogd werd intusschen naar den aartsbisschoppelijken zetel van Kamerijk overgebracht, en bij de vacatie der bisschoppelijke waardigheid komt het Vikariaat van Antwerpen in verzet tegen de projekten over den aankoop van een bestendig huis, en verkrijgt van het stadsbestuur eene eensluidende apostille als pastoor en kerkmeesters van St. Andries, met volgende bijvoegsel : « Verbiedende voorders geene erve in dese stadt te coopen tot het bouwen van een clooster oft te doen publieken kerkelyken dienst sonder voorgaende wete ende consent van het Vicariaet » 4).

De onderhandelingen over den aankoop van het huis kwamen echter tot hunne beslissing. In 1654, op 11 December, getuigt notaris François Marcelis dat hij in bezit gesteld werd van wege juffrouw Christina Snyers, weduwe van wijlen Mr. Gaspar de Witte, greffier van de wezenkamer der stad, van « een groote huysinge met poorte, twee plaetse, diversche neercameren, ceucken en, packhuysen, gronden ende allen toebehoirten, van oudts geheeten het Alluynhuys ende nu St. Anna, twee huysen voor aende straete daer neffens suytwaerts, gestaen in de Boeckstege teghens over

(3) MERTENS en TORFS, *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. VI, blz. 69.

(4) *Ibidem*, l. c., blz. 70 ; J. C. DIERCXSENS, *Antverpia nascens et crescens*, dl. VI, blz. 335.

de pleyne vande Ysere Wage, ende daer toe noch eene huysinghe eertyts twee woningen gheweest synde, met achterhuyse, hove, plaetse, gronde ende allen den toebehoerten, gestaen ende gelegen inde Augustynenstraete », maar dat voor heel die aankoop hij slechts de naamdrager is, en dat de kooppenningen van den prelaat Norbertus van Couwerven der St. Michielsabdij waren, en alzoo die huizen ook hun eigendom zijn 5). Later, op 3 April 1677, onder het bestuur van priorin Godefrida van Cappenbergh, kochten de Norbertinessen het gansche « Fockershuys », op de Steenhouwersvest gelegen, en op den 23 der zelfde maand, kochten zij nog verscheidene aanpalende huizen en eenen tuin in de Ridderstraat. Volgens de notarieele akte bestond het Fockershuis uit « en groote huysinge met poorte, plaetsen, thoren, galeryen, diverschen salen ende saletten, neer ende bovencameren, ceucken, stallingen, hove, gronde ende allen den anderen toebehoorten, metten cleynen huys daer neffen oostwaerts gestaene geheeten « Den Rooster », gestaen ende gelegen op de Steenhouwersvest alhier, geheeten de « Fockershuysinge », ende thys geheeten « De Roode Schotel », aen d'een syde oostwaerts ende thys geheeten « De Trouwe » aen d'ander syde westwaerts, uytcomende oostwaerts met eene gange in de Boeckstege ende met eenen anderen gange inde Augustynenstraete alhier etc. » Op 9 April van hetzelfde jaar hadden de zusters nog twee huizen gekocht in de Korte Ridderstraat, « voor aent strate, met eenen poorte tusschen beyde staende, groote plaetse daer achter, ende dry woningen daerop staende, mitsgaders nog eene welgebouwde huysinge teynde deselve plaetse, met neercamer, twee ceuckens drye hove daerachter, gronde ende allen den toebehoerten », eertijts geheeten « Den Pollyn ganck » 6).

Deze verschillende aanpalende huizen werden tot een ruim klooster verbouwd. De werkzaamheden werden geleid door prelaat van Couwerven, die het stoffelijke van het klooster behartigde om alzoo ook het geestelijke leven te bevorderen.

Ten bate van het klooster gaven burgemeester en schepenen van de stad Antwerpen aan de nonnen « vrijdom ende exemptie vande lasten deser stadt, om derselver voortaan te genieten, gelyck derselver tegenwoirdichlyck genoten wirt by de cloisters vande predik-

(5) HS. *Kronijk van St. Michiels*, fol. 22.

(6) Artikel: *Domus S. Sacramenti Antverpiensis*, in *Analecta Praemonstatiensia*, dl. II, 1926, blz. 229. — De origineele akten over dezen aankoop liggen op het Staatsarchief te Antwerpen: afdeeling: 291/5: *Norbertinessen*.

heerinnen, Facon, Luytaghen ende diergelycken anderen binnen dese stadt gefondeert » 7). Wel was er een kortstondige moeilijkheid : Het klooster krijgt zijn bier uit de St. Michielsabdij, en ontduikt daarin de accijsrechten, wat in strijd is met de stadswetten. Bij beklag desaangaande antwoordde mevrouw de Priorin, « dat sy sich voortaan ten regaerde vande accynsen sal reguleren naer het-gene aen andere vrouwen cloesters geordonneert wordt » 8).

Aan de nieuwe stichting werd de naam H. Sacramentshuis, « Venerabilis Sacramenti Domus », gegeven, en in deze benaming vonden wij de inspiratie weer van prelaat Vander Sterre, de prelaat die de *Vitae S. Norberti* uit de oude kloosterarchieven opdolf en daaruit eene gecompareerde tekstuitgave bezorgde, welke dadelijk opgang vond en door de Bollandisten in de AA. SS. werd overgenomen ; deze prelaat had tevens de machtige figuur van Sint Norbertus in zijn strijd tegen de ketterij van Tankelm te Antwerpen naar de voorgrond gebracht midden zijne medeburgers en het feest van den Triomf van de H. Norbertus in de liturgie van Brabant doen invoeren als eucharistische plechtigheid. Het Norbertinessenklooster dat op dit oogenblik te Antwerpen ontstaat, wil hij ook aan de eeredienst van het H. Sacrament gewijd zien.

Onder deze benaming werd het klooster door den bisschop van Antwerpen, Ambrosius Capello, goedgekeurd op 24 Januari 1655 9). Dadelijk bleek dan ook de nieuwe kloostergemeente gunstig gekend en heel voorspoedig te zijn. In 1649 begon zij met vier zusters en in 1656 telde zij reeds 17 nonnen 10).

Om het geschil te slechten, gerezen over het openen van een openbare bidplaats, werd op 22 December 1656 eene overeenkomst getroffen tusschen deken en kapittel der kathedraalkerk en de priorin met de nonnen van het Norbertinessenklooster : Binnen het klooster zal niemand begraven worden als de nonnen, tenzij met

(7) Actum in collegio 27 Nov. 1655 : Stadsarchief te Antwerpen : *Privilegiekamer*, Norbertinessen, nr. 8. — De bekomen gunst wordt met volgende — valsche — bewijsvoering gerechtvaardigd : ... *haer voorsaeten nonnekens van deselve orde in de jaere 1150 syn geadmitteert, gefundeert ende geapprobeert geweest binnen dese stadt, soo vande Pausen van Roomen, Hertogen van Brabant, Bisscoppen van Cameryck... ende dat alles met de ordinarische privilegien ende exemptie, evenwel hebben sy vercocht ende geobteneert...* »

(8) *Ibidem*.

(9) Zie de uitgave van dit dokument bij SANDERUS, *Chorographie sacra Brabantiae*, dl. I, blz. 133 ; en D. PAPEBROCHIUS, *Annales Antverpienses*, dl. V, blz. 79.

(10) *HS. Kronijk van St. Michiels*, fol. 24-25.

toestemming van het kapittel ; de tienden, renten, cijnzen, berustende op de huizen, door de kloosterstichting ingenomen en aan de kathedraal uit te keeren, zullen immer te betalen zijn ; tot erkenning van de parochierechten zullen de zusters jaarlijks op Pinksterdag aan het kapittel 14 schellingen Brabantsche betalen, en aan den pastoor der parochie waaronder zij liggen 5 schellingen. 's Morgens zal er in de kloosterkerk nooit gepreekt worden, tenzij bij kleeding en professie, en in zulk geval, gelijk ook 's namiddags enkel op de uren dat er in de parochiekerk geen sermonen zijn. Sterft het klooster uit, dan keert de plaats terug tot het gemeene recht. Tot bevordering van de wederzijdsche genegenheid, zullen de deken en het kapittel opgeteekend worden als weldoeners van het klooster, en belasten zich met de verplichting tot een jaargetijde met vigiliën en mis 11).

De voorloopige bedepplaats werd te klein door de aangroeiende kloostersgemeente en den toeloop van het volk. De kapel werd tot koor ingericht en eene ruime kloosterkerk werd aangebouwd in 1657.

De werkzaamheden hadden de aandacht getrokken van een moeial uit het gemeentebestuur. Een J. Snyers schrijft aan de nonnekens van wege de hooge macht en drukt er op dat de zusters eerst de plannen der verbouwingen moeten voorleggen, en intusschen de werkzaamheden te staken hebben 12). Onder de kundige leiding van prelaat Van Couweren ging de opbouw der kerk voort en heel het klooster kreeg zijn definitieve regeling en uitzicht, welke het bewaarde tot de opheffing, onder de regeering van Jan Jozef II 13).

Het H. Sacramentshuis te Antwerpen zal gedurende zijn haast twee eeuwen bestaan beïnvloed worden door de omstandigheden welke aan deze kloosterstichting het leven schonken en tevens door een soort atavisme, waarin de geest van St. Catharinadal voortleefde. Als prioraat is het gehecht aan de St. Michielsabdij, welke er de leiding heeft van geestelijke en stoffelijke zaken, en er een tijdelijken prior of proost aanstelt. Moeilijkheden zullen opdagen, en dan leggen wij dadelijk den vinger op de wonde : langs een verslapt toezicht vanuit St. Michiels wordt het « zelfbestuur » der

(11) Zie de uitgave van dit dokument bij J. C. DIERCXENS, *Antverpia nascens et crescens*, dl. VII, blz. 346.

(12) Stadsarchief te Antwerpen : *Privilegiekamer*, Nr. 9 : Norbertinessen : nr 24. 10 April 1657, Brief van J. Snijers aan de priorin (orig.).

(13) Zie bijlage, nr. IX.

priorin te veelzijdig en te intens, en leidt tot misbruiken, welke eerst en vooral hieraan te wijten zijn dat de traditioneele inrichting van het Norbertinessenklooster verwaarloosd werd.

Abdij Tongerlo

A. ERENS.

BIJLAGEN

I

Smeekbrief door proost Cruyt tot het provinciaal Kapittel der Orde gericht, te Antwerpen vergaderd [1645].

Admodum Reverendi et Amplissimi Domini.

Postquam urbs Bredana denuo redacta est in potestatem hostium nostrae religionis, certum est monasterium Ordinis nostri Vallis S. Catharinae in urbe situatum ad extremam quoque venisse necessitatem, maxime in istis que ad salutem spectant animarum. Licet enim corporaliter utrumque commodè vivere valeant, spirituali tamen praesidio omni momento spoliari possunt. Unde cum praesentes hic sint Admodum Reverendi et Amplissimi domini Praelati hujus nostrae circariae, sic est quod humiliter rogat praepositus ejusdem monasterii nomine omnium virginum, ne monasterio praedicto manum auxiliatricem denegent, qua, obtento aliquo novo refugio, providetur ne tota familia pereat, sed semen ei relinquatur per quod nomen Domini perpetuo invocari poterit. Periere olim et modo multa monasteria Ordinis nostri, quibus si tempestive fuisset provisum, adhuc in sanctitate florerent. Periisset et antea hoc nostrum monasterium nisi divina Providentia nobis superstitem unam reliquisset. Sed cum temerarium sit extremum expectare periculum, necesse est ut huic malo tempestive occurratur, quod commodè modo per Reverendas vestras Dominationes fieri poterit. Locus nobis praesentatus est hic in urbe situatum. Sponsores Reverendae vestrae Paternitates interponere dignentur.

Media occulta inveniri poterunt ad tres vel quatuor personas sustentandum, sed ut habitationi domus commodà procuretur, difficile, imo impossibile fere foret, si tamen pro pauco tempore aliqua locari posset, non dubito quin intra annum aut alterum in tantum congregatio accresceret, ut et Reverendae vestrae Dominationes ab omni compromisso totaliter liberari posset. Cum ergo judicem propter graviores difficultates mihi notas hoc plane esse necessarium, hinc est quod humiliter supplico ut aliquid certi efficiatur quo

majori auctoritati quod ad commune bonum et ad honorem Ordinis spectat, perficere valeam, etc.

Archief St Cath. : Bundel V, 7 (afschrift). — Proost Vander Malen, in zijn Hs., blz. 397, noteert hoe hij dezen tekst bekomen heeft : *Dit request heb ick ontfangen uyt de handen van H. Vaerix, pastoor van Minderhout, en was int voors. capittel secretaris geweest.*

II

Consultatie aan de leeraar der hoogeschool van Leuven onderworpen, over den toestand te Breda. [1644].

Casus:

Religiosę Vallis S. Catharinę Brede per ultimam deditionem urbis redacte sub potestate haereticorum possunt ibidem manere et de bonis monasterii vivere quam diu aliqua illarum supervixerit, quod tamen fieri non potest sine magno, imo probabili periculo salutis. Post quarum discussum bona omnia monasterii venient ad manus principis Auriaci, et licet per divinam providentiam status regiminis et religionis posset immutari, humanitus tamen loquendo (secundum quod homines sese conformare debent), nulla sese offert apperentia ut modernis viventibus id efficiatur.

Si vero post multos annos idipsum eveniat, ubi praesentes semel fuerint extincte, haereditas SS. Patris Norberti ad alienos apparentur transferetur, qui favore principum obtinebunt, et locum en bona, prout videre fuit in obsidione principis Spinole, qui favente ducissa monasterium cum omnibus suis redditibus Patribus Societatis addixerat, unde non sine molestia, adhuc una superstite, locum et bona conservarunt. Sed casus hic valde inconstans est et utinam propter conservationem temporalium non amississent aliquę ęterna bona.

Praeterea in summo sunt periculo quod post obitum vel discessus vel impotentiam moderni praepositi vel nullum rectorem vel saltem summa cum difficultate vix aliquem poterunt obtinere, unde et aliquę religiose solebant dicere quod millies ipsas penituerit quod omnibus relictis, nudae quasi, non discesserint propter graves afflictiones quas diu et multum sustinuerint; et quod non discesserint, obstitit periculosum tempus tunc existens quando nec foris rusticorum aliquis quiete manere poterat.

Quaeritur 1° quid secundum Deum et conscientiam magis sit

convenientius : An ut ibidem cum bonis et redditibus suis temporali-
bus sepeliantur et ita fundatio totaliter pereat ? An vero secun-
dum licentiam modo obtentam bona aliqua pro parva parte alienen-
tur et praecipua adhuc ad multos annos retinerentur donec de
aliis accrescentibus sufficienter ipsis sit provisum et sic fundatio-
nem suam primam extra urbem conservent. Item humanitus loquen-
do in tali modo statu sunt in quo non nisi per potentiam divinam
neque per bella, neque per pacem liberari vix poterunt.

Quaeritur 2° num convenientius sit ne pauca bona amittantur,
religiosę ses pro earum imaginativa consalvatione exponant peri-
culo ęterne salutis.

Archief St. Cath. : Bundel V, 8 (blad)

III

*Rekwest aan het stadsbestuur van Antwerpen, om in de stad een
refugiehuis te mogen beginnen [1644].*

Aen myn Eerw. heeren borgemeester ende schepenen der stadt
van Antwerpen.

Verthonen reverentlyck den heere prost ende religieusen van
S. Catelynendael binnen Breda, der Oorden van Premonstryt, hoe
dat naer veroveringe vande selve stadt voor syne Majesteyt van
Spaignien haer onder andere diversche dochters inne geborene van
dese stadt van Antwerpen begeven hebben int voors. clooster, om
aldaer in die H. Oordre Godt in ruste te dienen, welcke stadt in
corte jaeren daer naer weder om gebracht synde onder het gebied
van de staten van Hollant, allen openbaere goedtsdinsticheyt aldaer
verdruckt ende als geruineerd is, ende sunderlinge de supplianten,
die behalve datse aldaer maer en mogen blyven om vuyt te sterven,
geduerrychlyck leven in anxt ende vrees, onderworpen aenden
oploop ende andere moetwillicheden (te meer maelen geschiet!)
vande vyande vande heyliche catholieke kercken, waer doer sy
groot peryckel loopen aen siele ende lichaem, alles sonder hope van
beternisse, de wyle de bitteheyt hoe lanx hoe meer groeyt :

Soo nemen sy hun toevlucht tot UEd. oytmoedelyck biddende
der selver geduerende de tegenwoordige conjuncture des tyds ende
soo lange als die stadt van Breda sal wesen onder de regeringe van
de staten van Hollant, alhier binnen dese stadt van Antwerpen sul-
len mogen nemen een plaetse van refugie, alles sonder cost ofte

laste van dese stadt, maer ter contrairien tot augmentatie vande neringe der selven, aengesien hunne ordre niet op aelmoessen maer op hunne eygen middelen ende incommen gefondeert is.

D'welck doende UEd. niet alleen en sullen participant syn van alle de goede wercken die aldaer met meerder viericheyt ende gerusticheyt sullen geschieden, maer sullen de supplianten daerenboven verobligeert blyven den Almogenden geduerichlyck te bidden voor de prosperiteyt van de selve U. E. ende van dese voors. stadt. D'welck doende, etc.

Myn heren Borgemeester ende scepenen hebben gecommitteert Jo^{rs} Philippus Schoyte, ende Heyndrick van Halmaele, scepenen, dye hun op d'inhout deser sullen informeren, om hun rapport gehoort, geordonneert te worden naer behoiren. Actum 14 Aprilis 1644. J. Vecquemans.

Daer naer gehoort het rapport van de voors. commissarissen, myne heeren Borgemeester ende scepenen, hebben de supplianten geconsenteert te nemen binnen onse stadt een plaetse van refugie; des sal tselven moeten geschieden met kennisse vande voors. heeren aengaende het quartier, alles mette minste quetsinge oft intrest vande gemeynte derselve stadt; oyk op expresse conditie dat sy alhier nyet en sullen wesen tot eenigen den minsten cost oft last van dese stadt oft gemeynte der selver, ente voorts dat sy sullen sculdich syn van hier wederom te vertrecken soe wanneer de stadt van Breda sal gereduceert syn totte gehoorsaemheyt van syner Majesteyt oft dat sylieden binnen Breda voors. gevuechelyck en sonder ongemack sullen connen resideren. Actum in collegio 19 Aprilis 1644. Rn. Vt. J. Vecquemans.

Archief St. Cath. : Bundel V, 14 (oorspronkelijke) ; nr. 13 (copie).

IV

Waarom een toevluchtshuis te Antwerpen?

Een refugie plaetse is van noode in dese conjuncture van tydt, want sullen naer accoort moeten metons vertrecken ofte apparent hir utsterven, ende waer dan ingaen.

2. Daer en is geen remedie om een nieu refugie te maeken alsoo alle onse este meubelen ende middelen daer toe syn geimploeert, jae noch daer toe ende geleent, ende niemant en wilt ap het goet eenich gelt doen.

3. Eenige religieusen willen soo wel in salvo gestelt syn als die tot Antwerpen syn.

4. Het refugie van Antwerpen ware de behoudenisse vande fondatie van Oosterhout. Het afnemen desselfs is de ruine.

5. D'intentie vant refugie te nemen is geweest om één corpus te blyven ende malcanderen te assisteeren ende het gelt te geven om te maken ende de middelen ende wel in effect wesende alle het gelt ende meubels te refunderen, dat hebben de religieusen malcanderen beloofd, ende is ooc de uutwendige wille vanden prelaet geweest.

6. Tot Antwerpen kant goet alle daegen aanwassen ende hier alle daegen verminderen. Hier en sal niemant commen met middelen, ende en connen sonder middelen niemant aenveerden, alsoo wy qualyc nu connen leven, ende nu soo veel duysende geconsummeert synde, gaen geheel te niet in tydelyc ende geestelyc ende inden dienst Godts, alsoo wy niet dan d'outsche cranxste ende weeckelycke pesoonen hebben behouden. — Jae en connen noch cappe-laen noch knecht houden : ende daerom moeten de religieusen dicmael my absent wesende ende sieckelyc, hunnen dienst derven, ende seer licht oock heeft gebueren op geboden daegen, soo dat door sulcke actie de geheele fondatie licht te niet soude gaen, want souden liever elck een pensioen nemen dan soo gehandelt te syn, ende elck naer een ander gelegentheyt te sien.

Archief St. Cath. : Bundel V, nr. 12.

V

Voorwaarden van het kontrakt van 27 Juni 1644 met den abt van St. Michiels.

Memorie

A° 1644 soo wanneer den Proost vant clooster tot Breda heeft beginnen te handelen met syn Hoogheyt over het transporteren vant selve clooster buyten de stadt, om alsoo te mogen aanwassen ende meester syn vande goederen desselfs clooster, soo heeft denselven aen syn eerweerderheyt prelaet van St. Michiels ende vicarius der Oirder van Premonstreyt aengedient van een refugieplaetse te nemen binnen Antwerpen. Dat welcke den selven als doen heeft onderteekent op conditie dat de religieusen van Breda commende tot Antwerpen, *naer d'aflyvicheyt van haeren tegenwoordigen Proost*

hun aenden prelaet souden overgeven gelyck andere cloosters onder andere prelaten staen. Ende dat de religieusen desselfs clooster sullen altyd mogen, met consent van hunnen overste, in dit refugie commen met alimentatie, naer uutwysen der middelen vant clooster tot Breda.

Ooc met conditie, dat waert dat die van Breda nae d'aflyficheyt vanden tegenwoordigen Proost, eenen anderen Proost koosen anders als uut het clooster van S. Michiels, datse alsdan die van Breda geen actie en souden hebben om int voers. refugie te comen, maer soude alsdan van een gesepareert worden, en als twee particuliere fundatien gehouden. Dit is het content summatim.

Hierop heeft in margine gestelt : Syn Eerw. den Heere Prelaet van Ste Michiels maecht swaericheyt oft die tegenpartye d'een ende dandere fundatie te niet deden ende daerom protesteert hiervan geen vraegen te willen hebben met dit refugie te consenteeren. (Doen en was het clooster en met den Prince noch niet geaccordeert).

Ende opt selve papier in dorso staet : Ich onderschreven geve midts desen commissie aenden seer eer. Heere Proost van Ste Cathelijnendael, den order van Premonstreijt, ons achtervolgende deze voergaende conditien, mie naerderhant in een particulier concordat sullen bidden begrepen ende van weder syden onderteeckent worden, om met alle mogelijcke devoiren dese voirgenoemde refugie oft toecommende fundatie te beginnen int werck te leggen. In teecken der waarheyt hebbe dit geschreven ende onderteeckent tot Mechelen 27 Junii 1644.

J. Chrysostomus Abbas
S. Michaelis
Vicarius.

Archief St. Cath. : Bundel V, nr. 15.

VI

De kloostergemeente van Oosterhout stelt haar proost Balth. Cruyt aan voor de stichting van het refugiehuis te Antwerpen.

Tot Löff ende Eere van de alderheylichste Dryvuldicheyt.

Alsoo door desen tegenwordighen staet van den peys dese Landen gebrocht syn onder de gehoorsaemheyt van de heere staten van Hollant ende daer door alle vrye liebere ende publieke exercitie vande Catholicke Religie benomen is, ende te vreesen staet dat het

selve niet en sal beteren. Maer ter contrarie erger ende erger sal worden, soo ist dat wy onderschreven, representerende het Convent van ons Clooster teghenwoordigh tot Oisterhout, genaemt het Clooster der Alderheylichste Dryvuldicheyt int dal van Ste Catharina, elck int particulier ende generalyck int gemeyn versoeck aen onsen eerweerdigen heer Proost als onsen volcoomen Oversten, dat syn E. om de liefden Godts ende tot conservatie van ons clooster ende tot vervorderinghe van onse saelicheyte gelieft noch eens de moyte te nemen van te besorghen een Refusi plaetse ofte nieuwe fondatie inde quartieren des Coninckx, ter plaetsen daert syn Eerw. alderbest sal geraden vinden, tot ons meeste verseeckeringh, avancement ende onderhoudinghe van onsen staet ende Religie, waertoe sal den voorschreven Eerw. Heer Proost verkiesen voort eerste sulcke Religieusen ende soo luttel ofte soo veel alst hem sal goetduncken ende laeten hier allen die ghenen tot ter tyt ende wylen, die hem sal gelieven sonder iemants teghen segghen ofte moeylyckheyte ende oock hier laeten ofte herstellen sulcken personen als hem sullen duncken bequaem te wesen om de discipline ende Ordere op de forme nu begost te doen onderhouden ende oock de uetwendighe dinghen te besorghen; allens onder syn commandement ende ordere; waer van sy in het minste niet en sullen wycken, houdende voor goet ende van weerden alle dat ghene den voorschreven Heer Proost daer in sal doen ofte laeten, ende ons verblijgende hetselve te achtervolgen. Oock sal den selven Eerw. Heer Proost administreren allen de goeden des selfs clooster ende die distribueren naer syn discretie; ende des noots opdat beyde de plaetsen moghen worden onderhouden ende malcanderen in allen noot met gelt, goet, muebelen, eetwaer assisteren, beloovende ons neersticheyt ende devoir te doen oock met uetwendighe wercken om deen de ander te helpen alsoo de twee diversche plaetse niet verscheyden maer een corpus moten wesen. verclaerende dit te wesen onsen wille ende begerten ende versoeckende dat het selve mach met overstaen van de Oversten der Oorden tot een goet afteckent naer den wille Godts mach uetgewerckt worden. Ende in teeken dat onsen will alsoo is hebben dit met ons eygen handt onderteekent, ende met den gemeynen segel van ons convent in ons presentie doen segelen. Actum den 2 Juny in het jaer ons Heeren 1654 den avont vanden Hoogweerdighen feestdag van het Alderheylichste Sacrament.

Sr. Catharina Snyders priorinne.

Sr. Cecilia Wouters Suppriorinne.

Sr. Berbel Ortinx.
 Sr. Marei Nelst.
 Sr. Chatelyn Mutsaerts.
 Sr. Norberta Cruysaerts.
 Sr. Dimpna Mutsarts.
 Sr. Jenneken Horivorts.
 Sr. Christina Chrill.
 Sr. Catharina Horevorts.
 Sr. Catharina de Vos.
 Sr. Anna van der Biestraten.

Archief St. Cath. : Bundel V, (orig, met conventsiegel).

VII

Inventaris, enz., van de benoodigdheden welke van Oosterhout naar Antwerpen overgingen voor de inrichting van het toevluchts-huis.

Rekeninghe wat ick voert Refugie van Antwerpen hebbe uitgegeven ende dit naer ons door den Heere Prelaet van Ste Michiels ende al ist dat ick daer in hebben by simulatie geconsenteert ende ons rebellerende ende hun soecken in het selve Refugie ontweldich, ende al ist dat ich daer in hebben by simulatie geconsenteert ende ooc geteekent, sonder content absoluert van myn convent, is nochtans geschiet niet uut vryen wille, maer uut dwanck, om meerdere schandaelen te verhoeden, ende om myn geheel gemeynte door hunne factie niet te ruïneren, alist nochtans tot onze extreme achterdeel naer siele ende lichaem, verclaerende dit soo te wesen.

Aent hofken op te macken	2-8
Aen eemer	2
Aen stoelen	2-17
Aen opneem doecken	18
Aen schuersteen	12-6
Aen 5000 halfhout	115-17
Aen mutsaert en wishout	36
Aen hordekens voor den kelder	15
Aen coorden	1-5
Aen bellen ende cingel	3-14
Aen een raem	2-10

Aen arbeyders	2-15
Aent huys te doen bewaeren	11-6
Aen vereeniginghe int cloester als andersins	15-16
Aen noch mutsaert	22-18
Impost van bier	1-1
Aen noch stoelen ende blaeser	2-15
Aen nagelen	4-14 1/2
Metser	6-14
Calck	2
Timmerman	348
Cladtschilder	41-10
Slootmaeker	6-13
Item wachten sonder ons eygen	150
In boter gesonden	74-16 1/4
Item 2 vertellen coren sonder veel ander soo tawe als rogge ende sonder het ghene tot den backer gehaelt is	72
Item aen oncosten van onse peerden opt cloester int commen	50
Aen bier eens	26
Aen wyn etc.	25

A. 1650.

Noch aenden timmerman	24
Smit, 6 gl, nagelen 3. arbeyt 2.8	11-8
In februario aen provisie	18-82
Aen een orgel	132-10
Aen een jaer huys heur	300
	1530-8 3/4

Item heeft Snyers van ons gelt uitgegeven	
Aen de kercke	53-4
Aen provisie	45
Aen arbeyders	16-5
Aen provisie vant huys	66-3 1/4
Item noch aen de kercke	63
Aen gemeynen uutgeel	27
Item aen den brouwer	20
Heeft noch by haer eygen rekening overschot, sonder honderden van blommen	193

Item hebbe vereyst tot behoef van dit refugie ende oncosten	500
Item int afscheyden boven al datze hadden van haer noch gelaeten	300
Item nu en dan 20-25. 30 gl. myer gegeven, meer als	200
Item soo van haer nicht als van Hollant ende daer tot tot Antwerpen ontfangen meer als	250
Item in	
van hier genoten meer als	200
De schade by ons geleden in allen die tyden ons door al dese jaeren wachten, die wy selven souden hebben gedaen dienste van priester, etc., souden veel meer beloopen als	500
Sonder alderhande provisie van vleesch, brood, erten, boonen etc. soo dat de schade ende die oncosten qualyck te rekenen syn	2433-12 1/4
Ende voor allen dese oncosten en hebbe niet meer ontfangen ende (ende ons te thoenen ons selven niet gesocht te hebben) als 1200 gulden aen gelt, ende hier en boven noch gelaeten allent ghee- ne hier volcht	
Blyckt meer voldaan, als weder ontfangen de somme van 2764-1 sonder dat volcht	
Ende alsoo wy veel meer verdaen hebben als hier gespecificeert staet, behoorden te rekenen de oncosten van 4 novitien ende een meyse, deen door dander meer als een jaer	600
Item hadde noch verschoten inde cleedinge vande Liecht a)	21
Item hadde wij De Licht willen geven en de had die priorinne gelaeten	15
Nota die montcosten heeft die priorinne ten volle genoten ende ons daer geen rekeninge afgedaen. Item voor wijn.	20
Ende alsoo Snyers priorinne was, heeft de religieuse afgenomen alle hunne spiegels ende andere properheyt ende tot Antwerpen vercocht, ende noch nemende allent beste van lynen ende woullen heeft oic mede genomen alle provisie van lint, garen, spellen, blom- men, ende al datter aen stont, het welck we wederom daetelyc we- sende tot Antwerpen doen coopen ende de religieusen hier tegen het minste seggende, wierden cappittelt ende seer bekeven, seggende te gaen U lie niet aen ; ick ben meester. Het welck apparent ge- schiedien om dat men sou seggen dat hier al verdaen was ende sy	

(a) De Licht, eene novice te Antwerpen aanvaard.

daer in armoede haer behielpen, gelyc het selve daer naer oock geblecken heeft.

Hier en boven genieten oock de doten vande novitien by my ontfangen om by ons hier geïncorporeert te worden, maer syn van die afgewekene soo gedivideert ende onsen religieusen syn by hun soo onvolmaeckt, datse eenen grouwel van hier cregen. Dese doten importeren omtrent tusschen geschat 10000 gl., soo datse ons indat jare souden andoen de volgende schaede naer siel ende lichaem, ons noch schaede hebben gedaen tusschen 12 ende 13000 gl. Noch boven aldat voorschreven is hebben noch genooten het gheene hier volgt, niet tegenstaende dat by accoort ofte toestaen van my onderstaende, sonder toestaen oft weten vande religieusen, om meerdere rusien, schandalen ende inconvenientien te schouwen, allentghene van Oosterhout gecommen was wederom moesten gerestitueert worden, ende dat naer onse statuten, al waert datse met danck vande gemeynte van ons hadden hergescheyden ende in een ander fondatie gegaen, niet en syn verbonden als in hun habyt souden gaen met eenige buecken te geven : soo ist nochtans (dat niet tegenstaende het gheene ons gerestitueert is, meer als de helft verargelt is in soo corten tydt dat daer geweest is), dat boven al hier voors. is, noch elck int besonder eenen heelen inventaris hebben, datse van alles voorsien syn, en daerenboven vande gemeyne vestiarië ende andersins allent beste hebben gehouden ende veel meer ; jae van een als dubbel, gelyck men ordinaris van allen religieusen is rekende. Als hier volcht.

Ende noyt hoere moeder kercke ende gemeynte voor hebben bedanckt oft eenige beleefden brieff geschreven, maer niet dan met meer spytighe brieven ende worden hun gegroet ende by een yeder hun beclaecht, dat wyse naeckt ende bloot uytsetten.

Dit is noch particulier buyten hunneren inventaris.

Eerst voor de kercke :

3 groote kerck sangh boecken om gelt niet te becommen.

4 paer antiphonalen van onse oude religieusen ende by ons van doen.

1 graduael particulier vande priorinne met groot gevoelen van onse religieusen [daer gelaeten].

2 groote kerckcussens.

1 groot schoon gesteken cussen.

Het beste kelck velum wert 50 gl.

Noch 2 oft 3 slegte.

Een hostie doosken.

3 fray alben, van hier en daer gemaekt van ons lynwaet, ende noch in mynen tyt daer gemaect.

Item 2 goede amicten, 2 corporalen.

Item 2 nieu dweelen met een vernieut dexsel.

Noch een oude dweel ende 2 nieu voor de leyn antaerkens met diversche deksels.

Item 6 hantdoexkens voordien outaer.

2 groote voor de sacristye.

3 violette gordynen voor de traillien ende schilderye gemaect van ons lynwaet.

7 tallois doesken, 4 gordels, 2 kelcaxkens.

De beste corporael.

Doosen met pallen.

Een groot schoon wit damasten outaerleet.

Item candelaers voor de choore met snutters.

Eenen grooten hoogen lessenaer.

Item een reliqui casken.

Item een groote fray casse om allen outaer cleedern ende cussens in te leggen.

Item twee vergulde lysten voor den outaer ende voor de cleyn outaerkens.

Meyen, prieelen, blommen, fruyten, stoffeersel van outaerkens, blompotten, fruytmandekens, doosen, 3 spoubaxkens, 2 voetbankkens, knielbankkens, met andere cleynicheyt.

Van de gemeyne vestiarie befonden :

4 groote de beste ammelakens.

Noch j fyn groot om 2 af te maken.

4 middelbaer.

36 groote servetten ende 8 voor de susters.

4 groote handdoecken.

3 refter voorscoyden.

4 beker doecken.

12 ellekens.

70 fyn doecken.

54 nach doecken.

41 berbetten a) met 4 doecken, noch 16 te maecken.

77 huyfkens.

(a) Bavetten of guimpe.

- 82 bandekens.
- 42 neusdoecken.
- 4 lynwaete hemden.
- 24 fyn voerschryen ende 7 groote.
- 26 groote fluynen, 3 cleyn.
- 6 cleyn ammelakens ende 3 grove.
- 32 cleyn handdoeckskens.
- 5 paer slaep plakens, ende noch 3 paer groove.
- 6 memori doecken.
- 2 subtylen.

Hebben noch gehadt 2 stucken lynwaet, een groff, een fyn ende een stuck, tweeten daerse allen dingen afgemaect hebben, ende de overgeschooten lappen gehouden met noch fyn lappen van hier mede genomen.

- Item 4 witte saxskens.
- 2 hooge coperen candelaer voerden refter.
- 2 blau bierpotten.
- Eenen stoop.

Vanden refter ende keucken.

- 12 tennen portie schotelen.
- 12 tailloiren.
- 6 commekens.
- 4 sancierkens.
- 2 soutvaten.
- 8 tenne lepels.
- Een selde.
- Quade kisten.
- 3 houte beize stoelen.
- 2 schrynwerke banxken, cleyn ende groote.
- 2 hooge houte stoelen.
- 1 spaensche leerestoel.
- 2 hooge biese stoelen.
- 2 knapen voor kandelaers.
- houte talloiren.
- 3 oft 4 tafels met veel schraygen.
- coperen schotelen.
- wascuypen etc.
- Item ons beste gout gewicht, botercuype, onderbacken, doosen, blom gerief, albasten Jesus etc.
- Item noch van ons gelt daer gecocht een seer schoone casse, beter

als die hier gevonden syn.

Item een groote uuttreckende tafel, groote spaenssen leeren stoel ;
2 cleyn schappraykens, een wit kiesten, een sluytbanxken, nieuwe
teenen setel, een nieu lynwaetmande, houten ronde stoel, quae leeren
coffer, copere vierpanne, cruytdoose, wascuype, 1/2 vat, 2 ysere
coffoiren, gelasen, borstels, blauwen bierstoop, 2 asyn pottkens,
brildoos, spiegel, etc.

Boven allen het voergaende hebben noch tot hunnen gerieff :

lakene choormantels elc.

xj witte overocken met scapulieren.

3 witte gevoyerde onderrocken.

10 ongevoyerde.

5 ondersieltjens

5 witte soo baye als lakene lyfkens.

3 slaeplyfkens.

7 paer witte laken voermoukers.

8 paer gebreyde caussen.

4 paer gebreyde socken.

Noch diversche paeren lynen ende woullen caussen.

4 bedden oft nopsacken.

4 hooft peulingen.

3 witte manteltjes.

3 paer speetmouwen.

4 paer mouffelen.

4 spelle cussens.

10 oorkussen.

2 lenden cussens.

8 sargien.

8 witte woulle slaepelakens.

4 cleyn, 4 groote cussens op de voeten.

4 fles cussens ende doecken.

4 tenne flessen.

4 tenne lampen.

4 tenne kroeskens.

4 wywaeter vaetiens.

9 nuerte wylen.

3 goude ringen.

4 silvere beeckers.

4 silvere lepels

3 silvere tantcoyters.

4 witte hooge knielbanxskens.

cammen, borstels, etc.

5 houte coetsen, niewt ende out.

1 nieu slaepe banck.

4 paer gordynen.

4 schrynwercke schappraykens seer gerieffelyc.

een schoon cleer selde, de beste die hier was.

4 stooven met 4 copere ketels.

4 naymanden gestoffeerd van alles met naycussens.

Dit altemael hebben die van Antwerpen behouden niet tegenstaende ons accoort was dat al dat van hier gekomen was, wederom moeste kommen, met allent ghene naer ginder van ons gelt gemaect is.

Hebben noch een coperen kruis gehouden van ons nicht, weert 20 oft 25 gl. ten minste, — aen my gegeven.

Item noch eenige dingen die besproken waeren weder te commen, ende hebbense niet laeten volgen, maer impertinent onsen dienaer aengesproken ende het eynde arger gemaect als het beginsel.

De onkosten van ons beloopt eer meer als min 3960. Ontfangen 1200 quaegelt, sonder het gelt daer noch resterende blyckt by ons meer verdaen als ontfangen de sommevan 2764-1.

Sonder de costen van novitien een heel jaer ende meyssen ten minsten te rekenen op 600—

Item noch gelaten dit ik vergeten hadde in d'aenneminghe van De Licht ende 15 gl. aen my geschoncken. 96

Ende myne haer in gelt sonder dat ick geteeckent hadde gelaeten en de somme van ontrent 500 gl. ende alent gheene dat se hier voor ons verschoten heeft ten vollen particulier voldaan.

Heeft noch by naer met gewelt ende met groot crackeel gehouden eenen seer frayen coperen gesneden Godt die my van ons nichtje was gegeven. — ende heeft daerenboven met grote onwerdicheyt een arme lyste vande outaer schilderye afgenomen ende tweer versocht synde niet willen geven ende daerenboven gehouden noch diversche dingen diese selve int leste schriftelyc belooft hadde te seynden.

Archief St. Cath. : Bundel V, 5.

VIII

Conditien naer de welcke haer sullen reguleren de religieusen die

naer een andere plaets sullen overgevoert worden om een nieu fondatie ofte een refugie plaetse te bewonen.

Inden jsten sullen haer absolutelyck over geven int gouvernement van eenen Prost onder den welcken sullen staen 100 wel de binnen overste als alle de ondersaeten, gelyck alle andere mans clooster staen onder haeren prelaet naert uutowysen der statuten.

2. So sullen sy staen als onder haeren Pater Abbas onder den abt van S. Michiels, van welck clooster sy sullen kiezen eenen Proost met overstaen vanden Vader Abt die sy sullen duncken den bequaemsten te wesen ende en sullen noit van ander clooster ymant mogen kiezen, ten waere int selve clooster van S. Michiels, (ende dat met advies vanden Vader Abt) niemant daer toe bequaem en waere (1).

3. Soo salmen promptelyck onderhouden de statuten ende de religieusen en sullen noit met ymant eten oft drincken in wat occasie dat mochte wesen, ende daerom geen vrienden aldaer logeren oft herbergen, noch ooc in absentie des Prosts; en salmen niemant tracteren dar den Prost present wesende gelegentheyt yemant vande vrienden ofte andere naer de macht des cloesters noyen oft tracteren (2).

Niemant oec en sal aen vremde bichtvaeders van wat Oorder dat se syn, noch geestelyc noch wereldtlyc moegen bichten, dan den extraordinarissen bichtvaeder diese sullen hebben, sal haer gestelt worden vanden Prost uut clooster van S. Michiels (3) aenden welcken sy sullen mogen bichten op de tyden daertoe gestelt vanden statuten, maer noit andere sonder particulier consent vanden Prost.

Niemant oec vande religieusen en sal mogen eenige vrinden, tsy vader ofte moeder, noch ooc eenige geestelycke persoenen alleen aenspreken, maer den Prost sal yemant ordineren die daer altyt by ofte ontrent sal wesen, ende men sal noit toelaten by wie dat is, dat yemant langer als een half ure int spreekhuys sal wesen, maer wel corter, naert welcke seggen dat men int spreekhuys wesende syn proposten cort sal maeken ende maer al staende spreken

(1) *In de marge staat*: Dit poinckt en wilde het convent niet consenteren, ten waer de prelaet hun wilden fonderen; waerna willen hun voegen op de jste fundatie ende eenen resoluten proest hebben met vry electie met de geheele Oorden.

(2) *In margine*: Dit hebben allen de religieusen noch geconsenteert opden 2 Julii 1643. F. B. Cruyt.

(3) *In margine*: Sal hebben vants Capittel provinciael. Hier van een acte.

Voirts en sullen de religieusen die noit spreken sondach oft heylighdach, noch op triplexen aen eenige vrinden, noch aen geestelycke oft wereldtlycke persoenen, ter waere den Prost om nootelycke redenen dat geraeden vont ; op welcke daegen de religieusen sullen communiceren, maer op geen andere daegen binnen de wecke, ten waere het selve anders door den Prost ende d'overste geraden vint gehouden, mie welcke hier in sullen aenzien het gemeyn gebruyck der plaetsen daerse wesen sullen.

Oec en sal geen dispensatie vallen int gemeyn werck, maer men sal de geheele weke het convent volgen, soo wel op triplex daegen als avonden, uutgenomen eenen middach ter weken, ten waer ten versoecke vande oversten den Prost somwylen daer eens in dispenseerde, het welck altemael conform is de statuten.

Oec soe sal de vestiarie gemeyn syn soo van lynen als wullen, ende sal naert uutwysen der statuten, opt beste dat mogelyc is, het selve wel nerstelyc anchtervolcht worden.

Niemant van de overste binnen en sullen oit seggen ofte voerwerpen, sulx doet men hier oft sulx doet men daer, maer sullen doen hetghene hun Oorder ende statuten preciselyck mede brencht, noch en sullen soo in bidden als lesen ergens mede belasten de religieusen, sonder voorwete vanden Prost, het welcke daer naer als particuliere devotie soude aengenomen woren, ende strecken tot belastinge, want alle religieuse onser Oorden, ist datse genegen syn tot meerder te bidden, vinden matiere genoech omt selve te doen, soo wanneer sy haeren dinst devolelyc, promptelyc ende niet te ras maer met behoorlycke pausen volbrengen.

Vorts sullen alle de voors. religieusen gewillicheyt aenveerden de reformatie van wullen te dragen oft andere, conform onse orde ne (4) ende allen andere ordinationen, relictien die naest uutwysen des tyts vande oversten des Ordens worden geordineert.

Archief St. Cath. : Bundel V, nr. 10.

IX

De inrichting van kerk en klooster bij de Norbertinessen. 1657.

Item A° 1657, Ampl, Dnus Norbertus abbas apud Moniales Ordinis nostri Antverpiae novam erexit ecclesiam, commutata ecclesia

(4) Clooster van S. Michiels, werd doorhaald en inplaats werd gesteld : d'Oorden ist mogelyck.

quae antea fuerat in capacem et amplum chorum monialium, exstructis in eo novis sedilibus et fenestris vitreis, in quarum singulis prout et in ecclesia, aliqua historia Vitae S. P. N. Norberti depicta est. Supra ecclesiam ac chorum, dormitorium cum 19. cellis et supremo loco, ad dormitorii ac chori et ecclesiae longitudinem et latitudinem, granarium, addito in suprema parte tecti novi campanili. Gradibus quoque tum ad granarium ex dormitorio, tum ad chorum. Item nova parte ambitus, cum capitulo et refectorio in domo noviter coempta sub nomine N. Borrekens. Juncta refectorio culina, ac adducta per canales subterraneos aqua pluviali ac puteali ad commoditatem cibos coquendi. Ac similiter haec aquae adducta est ad partem oppositam, juxta infirmitorium. Infra chorum, aliquot gradibus descendendo, calefactorium, deducto camino satis amplo usque ad supremam partem aedificii. E regione novae partis ambitus, ex altera parte horti, transitum ex columnis lapideis tam alte descendentem, ut impediatur prospectus in hortum ex fenestris vicinorum ut ita virginum libertati prospiciatur. Templo nova est addita sacristia, ac circa illam aliquot locutoria, in quibus ab extraneis visitari possint moniales, mediis tamen ubique cratibus seu cancellis. Ex parte opposita sacristae juxta chorum, domuncula adaptata est ad distribuendam monialibus sacram eucharistiam et confessiones audiendas. Inter ecclesiam et chorum doxale, ad quod duplex patet accessus, scilicet ex parte claustrum monialium ut ascendere possint moniales ad musicam decantandam et ex parte templi, ut ascendere possint musici extranei, interpositis inter moniales et extraneos cancellis, ne in aliquo clausura violetur. Ecclesia benedicta est et altare consecratum vi privilegiorum a supradicto Ampl. Dno Abbate Norberto 21a Decembris ejusdem hujus anni, sub invocatione SS. Sacramenti et beatissimae Virginis Mariae et S. P. N. Norberti. Et inclusit reliquias S. Generosi Mart., S. Eudoxii Mart., S. Martyris e Legione Thebaeorum, ex sociabus S. Ursulae, S. P. Norberti, S. Elizabethae filiae regis Hungariae, S. Hartabrandi Ord. Cisterciensis, B. Godefridi comitis Cappenbergensis, Ordinis Praem., B. Siardi abbatis Horti Mariani in Frisia Ord. Praem., et BB. Martirum (*sic*) Gorcomiensium.